

İlk Türk Kanun Koyucu Hammurabi: Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nde Usûl-i Fıkıhtan Tarih-i Hukuk Dersine Geçiş ve “Müderrisler Münakaşası” (1925–1928)

TUĞRUL KÜTÜKCÜ*

Öz

Bu makale, erken Cumhuriyet döneminde Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ndeki usûl-i fıkıh dersinin yerine ikame edilen tarih-i hukuk dersi ile bu derste savunulan tezlerin yol açtığı M. Fuat Köprülü-Yusuf Ziya arasındaki meşhur “müderrisler münakaşası”nı incelemektedir. Dönemin seküler ve milliyetçi hukuk anlayışıyla uyumlu bir perspektife sahip olan ve bu doğrultuda tarih-i hukuk kürsüsüne atanan Yusuf Ziya, derslerinde dünyaya medeniyeti öğreten kavmin Türkler olduğu, Yunan medeniyetinin Türk kökenli ve Hammurabi'nin de ilk Türk kanun koyucu olduğu yönünde pek çok ilginç iddia ortaya atmıştır. Köprülü, bu görüşleri “saçma” ve gayri ilmi bularak sert bir polemik başlatmış; tartışma kısa sürede öğrenci protestolarına ve fakülteler arası bir krize dönüşmüştür. Makale, çekişmeyi çözmek üzere Dârülfünun Divanı tarafından kurulan hey'et-i mütehassısınan, Köprülü'yü ilmi bakımdan haklı bulan raporuna rağmen, bu kararın niçin resmen ilan edilmediğini irdelemekte ve dönemin basınında “örtbas” edildiği belirtilen sürecin arka planını incelemektedir. Çalışma, sürecin ilmi kriterlerden ziyade siyasi parametrelerle şekillendiğini; Mustafa Kemal'in Yusuf Ziya'nın tezlerini kişisel olarak savunmasının ve bunları yakın tarihte şekillenecek Türk tarih tezi ve Güneş-Dil teorisi açısından faydalı görmesinin belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Sonuç olarak bu hadise, erken Cumhuriyet'te tarih yazımı ile siyaset arasındaki gerilimli ilişkinin ve bu disiplinin ulus-devlet inşasında üstlendiği işlevin çarpıcı bir örneği olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: M. Fuat Köprülü, Yusuf Ziya, Tarih-i hukuk, Milliyetçi tarih yazımı, Erken Cumhuriyet ideolojisi.

* Arş. Gör, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü / Res. Asst., Necmettin Erbakan University, Faculty of Law, Department of Private Law. Konya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-9060-6844. e-posta: tugrulkutucu@hotmail.com

DOI: 10.26570/isad.1813203 • Gelis/Received 29.10.2025 • Kabul/Accepted 25.03.2026

Atıf/Citation Tuğrul Küçük, “İlk Türk Kanun Koyucu Hammurabi: Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nde Usûl-i Fıkıhtan Tarih-i Hukuk Dersine Geçiş ve “Müderrisler Münakaşası” [1925–1928]”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 56 (2026): 43-83.

Hammurabi as the First Turkish Lawgiver: The Transition from *Uşûl al-Fiqh* to the History of Law Course at the *Dâr al-Funûn* Faculty of Law and the “Professors’ Dispute” (1925–1928)

Abstract

This article examines the famous “professors’ dispute” (*müderisler münakaşası*) between Fuat Köprülü and Yusuf Ziya, which was engendered by the history of law course—substituted for *uşûl al-fiqh* at the *Dâr al-Funûn* Faculty of Law during the early Republican period—and the theses defended within this course. In his lectures, Yusuf Ziya, who had been appointed to the history of law chair as a result of his perspective’s alignment with the era’s secular and nationalist conception of law, advanced numerous claims. He asserted that the Turks were the people who had taught civilization to the world, that Greek civilization was of Turkish origin, and that Hammurabi was the first Turkish lawgiver. Köprülü dismissed these views as “absurd” and unscientific, sparking a fierce polemic; the debate rapidly escalated into student protests and an inter-faculty crisis. The article investigates why the decision of the expert committee (*hey’et-i mütehassisa*) established by the *Dâr al-Funûn* Council to resolve the conflict was never officially announced, despite its report vindicating Köprülü on scholarly grounds, and examines the background of this process, which the contemporary press described as a “cover-up.” The study demonstrates that the process was shaped by political parameters rather than scholarly criteria; it reveals the decisive role of Mustafa Kemal, who personally defended Yusuf Ziya’s theses and viewed them as beneficial for the soon-to-be-formulated Turkish History Thesis and the Sun Language Theory. Ultimately, this episode provides a striking example of the tense relationship between historiography and politics in the early Republic, and the function this discipline assumed in the nation–state building process.

Keywords: Fuat Köprülü, Yusuf Ziya, History of law, Nationalist historiography, Early Republican ideology.

Giriş

Erken Cumhuriyet döneminde seküler bir hukuk sistemi inşa etme düşüncesi doğrultusunda fıkıhın idarî ve toplumsal hayattaki etkinliğinin azaltılarak ortadan kaldırılması hedeflenmekteydi. Şer’iyye mahkemeleri ve Medresetü’l-kudât’ın kaldırılmasıyla başlayan bu süreç, kısa bir süre sonra hukuk eğitiminde de birtakım değişikliklerin yapılmasını gündeme getirdi. Bu doğrultuda seküler bir hukuk sistemini hem içselleştirecek hem de bizzat tatbik edecek hukukçuları yetiştirmek amacıyla Ankara Hukuk Mektebi kuruldu. Mektebin 5 Kasım 1925’teki açılış konuşmalarında gerek Mustafa Kemal gerekse Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt; fikhî ve fukaha sınıfını, inşa edilmek istenen seküler ulus-devlet modeliyle bağdaşmayan ve ivedilikle tasfiye edilmesi gereken bir engel olarak değerlendirmişti.¹ Bu amaçla yeni mektebin müfredatına fıkıhın yerine seküler ve milliyetçi

1 Aydın, “Ankara Hukuk Mektebi’nin İlk Talebe Rehberi”, s. 357-362.

anlatıları merkeze alan "tarih-i hukuk" ve "Türk hukuk tarihi" dersleri konuldu.² Türk hukuk tarihi kürsüsünün başına ise bizzat Bozkurt tarafından mezkûr tarih anlatısına uyumlu bir isim olan Kazanlı Sadri Maksudi Arsal teklif edildi.³ Paris Hukuk Fakültesi mezunu ve Sorbonne'da Türk tarihi dersleri veren Arsal,⁴ İslamiyet öncesi Türkleri yücelten, buna karşılık İslamiyet'i, Türkleri millî kimliğinden uzaklaştıran bir unsur olarak gören tezleriyle bizzat Mustafa Kemal'in dikkatini çekmişti.⁵ Mustafa Kemal, "Görüyorsunuz, yeni bir devlet kuruyoruz. Her şeyi yeni baştan yaratmak gerekiyor" sözleriyle Arsal gibi isimlere duyulan ihtiyacı açıkça dile getirmiş; onu Türkiye'de görev almaya davet etmişti. Arsal ise bu teklifi tereddütsüz şekilde kabul etti.⁶ "Kelimenin bütün mânasıyla yeni bir ilim" olan Arsal'ın Türk hukuk tarihi dersi, "Türkçülüğün yeni ve ümitli kâbesi" olarak görülen Ankara'da 22 Kasım 1925'te resmen verilmeye başlandı.⁷

Ankara'da bu yeni model inşa edilirken Cumhuriyet idaresinin bir diğer hedefi de Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ni dönüştürmektir. Bu amaçla Ankara Hukuk Mektebi'nde Türk hukuk tarihinin öğretilmeye başlanmasından yaklaşık on gün sonra, 2 Aralık 1925'te Mustafa Kemal ve arkadaşlarının imzasıyla çıkarılan bir kararnameyle Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ndeki usûl-i fıkıh dersi resmen kaldırıldı.⁸ Normalde Seyyid Bey tarafından

2 Eyyüp Said Kaya, fıkıhtan arındırılmış bir hukuk tarihi yazımının, erken Cumhuriyet döneminde hem hukukun hem de genel tarihin "Türkleştirilmesi" politikalarının tam kesişim noktasında yer aldığını ve kurucu kadronun hukuk tarihinin ulus inşasındaki bu stratejik işlevinin bilincinde olduğunu belirtmektedir (Kaya, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Fıkıh Literatürü", s. 14-15).

3 Derbil, "Süheyy Derbil'in Konuşması", s. 14-16.

4 Arsal'ın Sorbonne'da verdiği dersler, gazeteci Alâeddin Cemil tarafından 1924-1925 yıllarında üç seri halinde "Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi" başlığı ile *Vakit* gazetesinde yayımlanmıştır. Künye bilgileri kaynakçada yer almaktadır. Bu yazılar Ali Adem Yörük tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır (bk. Topçubaşı, "Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi", s. 671-684).

5 Topçubaşı, "Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi", s. 683. Murteza Bedir'in haklı olarak ifade ettiği gibi Arsal, "Türk hukuk tarihinin seküler köklerinin ortaya çıkarılarak İslam'dan bağımsız ve adeta 'Türk' olarak niteleyebileceğimiz bir hukuk tarihi inşa edilmesi" yönünde açık bir hedefe sahipti (Bedir, "Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı", s. 31).

6 Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, s. 134.

7 *Cumhuriyet*, "Türk Hukuk Tarihi", s. 1, 3; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* 2, s. 205. Bu gazete haberi Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır. Ayrıca 22 Kasım 1925 tarihi de bu çalışmada tespit edilmiştir (bk. Arsal, "Türk Hukuk Tarihi", s. 832-833).

8 Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* 2, s. 382. Ali Adem Yörük'ün tespitine göre usûl-i fıkıh dersi, Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisîni tarafından 18 Ekim 1925 tarihinde müfredattan kaldırılmıştır. Bu aynı zamanda Hüseyin Naci Bey'in de vefat ettiği tarihtir (bk. Yörük, "Hüseyin Naci Bey'e Dair Birkaç Not", s. 171).

verilen⁹ fakat “vekâleten müderris muavini Hüseyin Naci Bey tarafından tedris edilen”¹⁰ usûl-i fıkıh dersinin kaldırılması, hukuk eğitiminde fıkha vurulan önemli darbelerden biriydi.¹¹ Usûl-i fıkıh dersinin kaldırılmasıyla oluşan boşluk, “tarih-i hukuk” adlı yeni bir dersle dolduruldu. Tarih-i hukuk kürsüsüne kimin atanacağı ise henüz belli değildi. Bu yeni kürsüye atanmak için dışarıdan altı aday başvuru yapmıştı. Bununla birlikte Dârülfünun Hukuk Fakültesi ihsaiyât müderrisi Mustafa Zühtü, “uzun müddetten beri Türkiyat tarihi ile iştigal eden” bir isim olduğu gerekçesiyle fakültenin kendi hocalarından “usûl-i muhakemât-ı cezâiye müderrisi” Yusuf Ziya’nın adaylar arasına eklenmesini teklif etti.¹² Ocak 1926’da yapılan toplantıda fakülte meclisi, kendi meslektaşları Yusuf Ziya’yı oybirliği ile bu yeni kürsünün başına getirdi.¹³

22 Şubat 1926 tarihinden itibaren tarih-i hukuk kürsüsünde müderrisliğe başlayan Yusuf Ziya,¹⁴ ders müfredatının içeriğini mevcut siyasî iradenin seküler ve milliyetçi bir hukuk anlatısı inşa etme hedefleriyle uyumlu olacak bir biçimde şekillendirmiştir. Bu minvalde medeniyet ve hukukun kökenini Orta Asya’ya ve Türklere dayandırmış; Yunan medeniyetinin bir Türk eseri, Hammurabî’nin ise tarihteki ilk Türk kanun koyucu olduğu yönünde pek çok ilginç iddia ortaya atmıştır. Yusuf Ziya’nın bu fikirleri beklendiği üzere akademik dünyanın sert tepkisini çekmiştir. Bu tepkilerin en önemlisi, dönemin önde gelen tarihçilerinden Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Reisi M. Fuat Köprülü’den gelmiştir. Ders notlarını okuyan Köprülü, Yusuf Ziya’nın

9 Seyyid Bey’in hayatı ve fıkıh anlayışı için bk. Erdem, *Seyyid Bey’in İslam Hukuku Sahasındaki Çalışmalarının Değeri*, s. 7-49, 55-72.

10 Erdem, “Hüseyin Naci’nin Dârülfünun Hukuk Fakültesindeki Son Fıkıh Usulü Ders Takrirleri”, s. 37.

11 Hüseyin Naci Bey’in hayatı, usûl-i fıkıh tasavvuru ve dersi için bk. Yörük, “Hüseyin Naci Bey’e Dair Birkaç Not”, s. 165-172; Erdem, “Yeni Usûl-i Fıkıh Arayışları Çerçevesinde Bir Metin”, s. 213-223; Erdem, “Hüseyin Naci’nin Dârülfünun Hukuk Fakültesindeki Son Fıkıh Usulü Ders Takrirleri”, s. 35-91; Naci, “Modern Bir İmam-ı Âzam Menâkıbı”, s. 119-164.

12 Yusuf Ziya’nın kısa hayat hikâyesi için bk. Yörük - Demirtaş, “İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi Hocalarının Üniversite Reformunun Arefesinde Doldurdıkları Hal Tercümesi Fişleri”, s. 670.

13 *İkdam*, “Dârülfünun’da Usûl-i Fıkıh Yerine Tarih-i Hukuk Tedrisatı İkame Edilmiştir”, s. 2; Cumhuriyet, “Dârülfünun’da Yeni Bir Kürsü”, s. 2; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* 2, s. 205-206. Erken Cumhuriyet döneminde fıkha alternatif olarak ikame edilen Türk hukuk tarihi ve tarih-i hukuk derslerinin ve bu derste anlatıların siyasî iktidar için nasıl meşrulaştırıcı bir rol oynadığını şu makalede geniş şekilde ele almaya çalıştım: Kütükcü, “Excluding Fiqh from Turkish History: A Quest for Legal Legitimacy through the History of Law Courses in the Early Turkish Republic (1925-1932)”, s. 767-808. Buraya kadarki değerlendirmeler, geniş ölçüde söz konusu makalede sunulan çerçeveye dayanmaktadır.

14 Birinci, “Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudî’nin Hayat Hikâyesi ve Eserleri”, s. 84.

görüşlerini hedef alan çok ağır eleştiriler yöneltmiştir. Köprülü'nün bu çıkışı, öğrenci protestolarından üniversite divan kurullarının toplanmasına varan ve aylarca süren bir krizin başlangıcı olmuştur. Taraflar arasındaki münakaşa, kısa sürede yerli ve yabancı haber gazetelerinden mizah dergilerine kadar dönemin basınının ana gündemine oturmuştur.

Bu tartışmalar literatürde daha önce farklı çalışmalarda kısaca ele alınmıştır. Tartışmalara bizzat dahil olan Abdülkadir İnan, konu hakkında ilk müstakil, fakat oldukça kısa yazısında Yusuf Ziya'nın görüşlerini "hislere dayanan gayri ilmi iddiaları Batı sömürgecilığının ideolojisi olan Arya-nizm ırkçılığına karşı Doğulu ulusların gösterdiği bir tepki" olarak yorumlamış ve hocası Köprülü'nün tarafında yer almıştır.¹⁵ George T. Park'ın Köprülü üzerine yaptığı doktora tezinin bir bölümünde bu konu nispeten kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tartışmayı "fantezi ve bilimin" mücadelesi şeklinde yorumlayan Park, genellikle tezinin merkezinde olan Köprülü'nün Yusuf Ziya'ya cevaplarını konu edinmiştir.¹⁶ Park'tan sonra konuya kısaca temas eden ve genellikle Köprülü'nün itirazlarına odaklanan kıymetli çalışmalar da mevcuttur.¹⁷ Bu makale ise önceki çalışmaların aksine Köprülü'nün itirazlarına konu olan Yusuf Ziya'nın ders notlarını ayrıntılı şekilde incelemekte, ayrıca tartışmaların arka planını ve ayrıntılı sürecini, siyâsî iradenin sürecin sonuçlanmasındaki rolünü ve mezkûr tartışmanın erken Cumhuriyet dönemi resmî tarih tezinin oluşmasındaki yerini yeniden değerlendirmektedir. Nihayetinde bu çalışma, tartışmayı iki müderrisin polemiği olmaktan çıkarıp erken Cumhuriyet'in temel meselelerinden biri olan tarih yazımı ve siyaset arasındaki gerilimli ilişkinin bir yansıması olarak okumayı önermektedir.

1. Dünya Tarihi Olarak Türk Tarihi: Yusuf Ziya'nın Tarih-i Hukuk Dersleri

Yusuf Ziya'nın Türklere dünya tarihinde kurucu bir rol atfetme düşüncesinin filizlenmeye başlaması, Cumhuriyet'in ilanından öncesine dayanmaktadır. 1921 yılında yayımladığı suçluların iadesine dair küçük bir risalede,

15 İnan, "Fuat Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine", s. 969-973.

16 Park, *The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü*, s. 228-235.

17 Mesela bk. Palabıyık, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 159-160, 204-205; Akbayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, s. 357-362; Sönmez, *Mehmed Fuad Köprülü*, s. 307-308. (Sönmez'in Köprülü üzerine yaptığı doktora tezindeki konuyla ilgili kısa bölüm, taraflar arasındaki tartışmayı erken Cumhuriyet'in tarih yazımı ideolojisi zemininde bağlamsallaştırması ve 1930'lu yılların yeniden kadrolaşma süreçleriyle ilişkilendirmesi bakımından oldukça kıymetlidir.) İslamoğlu'nun konuyla ilgili çalışması, Yusuf Ziya'nın Türk hukuk tarihi ders notlarına atıf yapmaksızın kendisinden önceki çalışmaları tekrar etmektedir (İslamoğlu, "Yusuf Ziya Özer", s. 465-472).

konunun ilk örneği olarak gösterdiği Kadeş Antlaşması'nı imzalayan Hititlerin, Türk kökenli olduğunu belirtir.¹⁸ Fakat bu satır arası bilgiyle yetinmeyerek vakit ilerledikçe daha büyük teoriler geliştirmeye devam eder. 1923 yılının sömestir tatili esnasında Anadolu'ya düzenlenen Dârülfünun seyahatine katılan Yusuf Ziya, “seyahat mıntıkasında irad eylediği nutuk ve hitabelerde” Antik Yunan'ın Türk kökenlerine dair iddialarını kamuoyu önünde ilk kez dillendirmeye başlar. İstanbul'a avdetinin hemen ardından Dârülfünun'da bu konulara ilişkin uzun bir konferans veren Yusuf Ziya,¹⁹ burada Zeus'un Türkçe “gök”, Afrodit'in “avrat”, Apollon'un “ap oğlan”, Artemis'in “erdeni” (değerli inci) ve Hefestos'un ise “afes” (mum) kelimelerinden geldiğini öne sürer. Mamafih Yusuf Ziya'nın bu ilginç iddiaları cevapsız kalmaz. Dârülfünun Antik Yunan ve Roma tarihi müderrisi Fazıl Nazmi, Yusuf Ziya'nın argümanlarına karşı bir konferans verir. Yusuf Ziya'nın iddialarını genel olarak delilsiz ve spekülatif bularak reddeden Fazıl Nazmi, onun yöntemini, kelimeler arasındaki yüzeysel ses benzerliklerine dayanan, ancak dil bilimsel kuralları, tarihsel bağlamı ve kelimelerin gerçek anlamlarını göz ardı eden gayri ilmî bir çaba olarak nitelendirir.²⁰ Fakat Yusuf Ziya, Fazıl Nazmi'nin bu eleştirilerini yanıtsız bırakır. 1926 yılına gelindiğinde tarih-i hukuk müderrisliğine atanan Yusuf Ziya, bu ders vasıtasıyla seküler ve milliyetçi bir Türk tarih anlatısı inşa etme çabalarının yeni yeşermeye başladığı bir ortamda teorilerini daha geniş şekilde anlatma ve kamuoyuna duyurabilme fırsatı bulur.

Dönemindeki diğer hukuk tarihçileri gibi pozitivist ve ilerlemeci bir hukuk düşüncesini benimseyen Yusuf Ziya, hukukun sürekli olarak değişim ve gelişime tâbi olduğunu, bu sebeple İslam toplumları gibi dine dayanan kanunları benimseyen milletlerin geri kaldığını yoğun bir şekilde vurgular. Fıkıhı bazı istisnalar dışında bütünüyle Arap örfünden müteşekkil gören Yusuf Ziya, onu Türklere yabancı bir sistem gibi sunarak birtakım eleştiriler yönelir.²¹ Bu sebeple kitabının büyük bir kısmını ayırdığı “Türk Tarih-i Hukuku” bölümünde İslam'dan bağımsız seküler bir Türk hukuku arayışına girer.

18 Ziya, *İade-i Mücrimîn*, s. 1-2 (Bu bilgiyi benimle paylaşan Dr. Yusuf Kılıç'a müteşekkirim).

19 *Milliyet*, “Kable't-Tarih Türk Medeniyeti - IV”, s. 2 (Yusuf Ziya'nın verdiği konferansın tarihine ilişkin gazetelerde farklı bilgiler verildiği için “Excluding Fiqh from Turkish History” isimli makalemden konferansın 1922 yılının sonlarında irâd edildiğini yazmıştım. Fakat doğru tarih, *Milliyet* gazetesinin belirttiği 1923 yılının başı olmalıdır).

20 Fazıl Nazmi, “Tarih-i Kadimde Mezkûr Esmâ-i Esatiriye'nin İştikakı Hakkında İntikâdî Müsamere-i Edebiye”, s. 25-50.

21 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 3-9, 233-277. Yusuf Ziya'nın fıkıh hakkındaki bu iddiaları, o dönemde tartışmalara konu edilmemiştir. Gerek Yusuf Ziya'nın gerekse o dönemdeki hukuk tarihçilerinin (Arsal, Memedali Bilgişin ve Ahmet Ağaoğlu) pozitivist ve ilerlemeci hukuk düşüncesi ve fıkıh tasavvuru için bk. Kütükcü, “Excluding Fiqh

Yusuf Ziya, bu arayışına mevcut tarih yazımına yönelik köklü bir eleştiri ile başlar. Ona göre Türk tarihini yalnızca Çin kaynaklarına ve Doğu Asya'ya hapsedmek, Türklerin gerçek mâzisini anlamaya yetmez; çünkü şimdiye kadar yapılan Türkiyat çalışmaları yabancıların eserlerinden yapılan birer "taklitten" ibarettir ve Türk'ün kendi eliyle yazılmadığı için insanlık tarihi "müphem ve meçhul" kalmıştır. Gerçek Türk tarihinin aslında "ezmine-yi ibtidâiyenin bir tarih-i umumisi" olduğunu savunan Yusuf Ziya, ortaya attığı bu evrensel tarih tezini temellendirmeye Antik Yunan'dan başlar. Yunan medeniyetinin aslında Yunanlıların eseri olmayıp bölgeye kendilerinden önce gelen ve "Akdeniz medeniyeti"ni kuran "kavm-i meçhul" bir halkın mirası olduğunu belirten Yusuf Ziya, bu nazariyesinin en büyük ispatı olarak ise lisanı gösterir: Yunan panteonundaki ilah, kahraman, şehir ve dağ isimlerinin ve en önemlisi de medeniyete dair temel kelimelerin hiçbirinin Yunanca ile açıklanamadığını, bunların "dile damgasını vuran" yabancı bir unsurla izah edilebildiğini öne sürer. Bu meçhul kavmin Yunanlılara ziraat, sanat ve ticaret gibi medeniyet unsurlarını "âdeta talim ettiklerini", fakat nihayetinde yerli halkla "ihtilat ve imtizaç ederek ortadan kaybolduklarını" iddia eder. Yunanistan'da gözlemlediği bu medeniyet kurucu kavim modelinin evrensel olduğunu göstermek içinse Arap yarımadasını örnek verir. Ona göre Filistin ve Suriye'ye medeniyeti getiren Ken'ânîler de, tıpkı Yunanistan'daki meçhul kavim gibi "Arap ırkıyla ihtilat ederek ortadan kaybolmuşlardır." Hatta bu meçhul kavmin sahip olduğu "hâssa-yı intişar" sebebiyle "aynı zamanda Anadolu'da ve belki de bir şubesini[n] İtalya'da, İspanya'da ve hatta Afrika-yı şimâlîde" de görüldüğünü belirtir. Yusuf Ziya, ortaya koyduğu bu geniş coğrafi çerçeveye, Akdeniz ve Yakındoğu havzasındaki kadim medeniyetlerin kökeninde yer alan ve daha sonra yerli unsurlarla kaynaşarak tarih sahnesinden çekilen evrensel bir kurucu halk modelinin varlığını gündeme getirir.²²

Yusuf Ziya, bu medeniyet kurucularının kim olduğunu ise "kemâl-i hayret ve müftehirâne" bir şekilde açıklar: Dünyanın dört bir yanına yayılan, ne Hint-Avrupaî ne de Semitik olan bu kadim ve yüce topluluk "Türk kavmidir." Ona göre Türklerin bu kadim yayılışı, sonraki dönemlerde olduğu gibi "harp ve darp" ile değil, bilakis gittikleri yerlerdeki ilkel halklara medeniyeti öğreten barışçıl bir "kolonizasyon" hareketiyle gerçekleşmiştir.²³

Yusuf Ziya kadim Türklerin bu genel medeniyet kuruculuğu tezini ortaya koyduktan sonra özel olarak hukuk alanına yönelir. Ona göre medeniyetin temelleri Türkler tarafından atıldığı için "Türk hukuku dahi bununla

from Turkish Legal History: A Quest for Legal Legitimacy through the History of Law Courses in the Early Turkish Republic (1925-1932)", s. 767-808.

22 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 68-73, 76-77.

23 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 74-75.

beraber cihanda intişar etmek pek tabiidir.” Bu iddiasını Antik Yunan’da hukuk ve siyaset dilindeki kelimelerin kökeninin Türkçe olduğunu öne sürerek desteklemeye çalışır. Mesela Yunanların “kavânin-i dîniye” anlamındaki *nomos* (ve Arapçadaki “namus”) kelimesinin, eski Türklerin aynı anlamda kullandığı *nom* kelimesinden geldiğini belirtir.²⁴ Hukuk alanında eski Türklerin üstünlüğünü ve medeniliğini vurgulamak içinse Yunanistan’dan çok daha eskilere, Mezopotamya’ya yönelir.

Hammurabi kanunlarını “âsâr-ı kadîmenin bugün en büyük âbide-i hukukiyesi” olarak nitelendiren Yusuf Ziya, Hammurabi’nin bu “büyük... eser-i medeni” ile “iftihar etmeye” hakkı olduğunu belirtir.²⁵ Ona göre Hammurabi tarihteki ilk Türk kanun koyucu, kanunları ise ilk Türk kanunlarıdır. Yusuf Ziya, bu düşüncesini temellendirmek için öncelikle Mezopotamya’ya medeniyeti getirenlerin Ken’ânîler adı altında toplanan Türk kabileleri olduğunu iddia ederek işe başlar. Bu kabilelerden biri olan Amorilerin gerçekte Oğuzların “Eymir” boyu olduğunu savunan Yusuf Ziya, bu boyun “kablelmîlat yirmi iki yirmi üç asır evvel” Bâbil’i zaptederek bir “Eymir İmparatorluğu” kurduğunu ve bu sebeple Bâbil Kralı Hammurabi’nin asıl adının da “Eymirabi” olduğunu ileri sürer. Hatta daha da ileri giderek isminin sonundaki “-abi” ekinin Arapça’ya Türkçe’den geçen “baba” anlamına geldiğini ve bu sebeple de Hammurabi yani Eymirabi isminin “müşfik baba” mânasında olduğunu iddia eder.²⁶

Yusuf Ziya, bu Türklük iddiasını Hammurabi kanunlarının ilham kaynağına da taşımayı ihmal etmez. Hammurabi’nin kanunları aldığı tanrı olarak tasvir edilen “Bel”in, kökeni Sibiryaya olan bir Türk ilahı olduğunu, hatta Türkçedeki “bilmek” ve “belli” gibi kelimelerin bu tanrı isminden türediğini iddia eder.²⁷ Hammurabi kanunlarının dönemin yerel dili olan Akadca ile yazılmış olması gerçeğini ise tezini zayıflatan bir gerçekten ziyade güçlendiren bir vasıta olarak yorumlar. Ona göre Türkçe konuşan yönetici “Eymir” sınıfının bu kanunu Akadca yazması, yönettikleri halka kendi dilinde adalet dağıtma büyüklüğünü gösteren bir işarettir.²⁸

Kanunların içeriğine indiğinde ise bu “Türk damgasını” daha da belirginleştirmeye çalışan Yusuf Ziya, Hammurabi aile hukukunda ilk eşin kısırlığı durumunda ikinci bir eş alınabilmesi ama bu eşin ilk eşle eşit haklara sahip olmaması kuralını, Türklerde binlerce yıl devam eden “kuma”

24 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 78. Yusuf Ziya eski Türkçede bu kelimenin “numus” veya “numuğ” şeklindeki formunu da aktarmıştır (s. 5).

25 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 85, 120.

26 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 79-80.

27 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 81.

28 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 123.

geleneginin aynısı olarak nitelendirir.²⁹ Bir diğer çarpıcı paralelliği ise arazi hukukunda kurar. Ona göre Hammurabi kanunundaki askerlere ve denizcilere hizmet karşılığı toprak tahsis edilmesine dair maddeler, binlerce yıl sonraki Osmanlı tımar sistemiyle ciddi benzerlikler taşımaktadır. Yusuf Ziya, Avrupa'daki feodalite sisteminin bile muhtemelen Eymirlerden yani Hammurabi kanunundan iktibas edildiğini öne sürer.³⁰

Yusuf Ziya, Bâbil'de böylesine gelişmiş bir hukuk sistemi kuran kadim Türklerin kendi anavatanlarındaki izlerinin nerede aranması gerektiği problemini ise kurduğu tarihsel anlatıyla uyumlu bir biçimde cevaplandırır. Ona göre Bâbil ile eş zamanlı olarak Türk anavatanı olan Orta Asya'da da "aynı medeniyetin aynı ellerle" geliştirildiği büyük ve gelişmiş bir medeniyet mevcuttu. Buna rağmen yaşanan büyük bir "sarsıntı", "hareket-i arz" veyahut "kozmozik bir hâdise", bölgeden yazılı hukuk metinlerinin çıkmamasına sebebiyet vermiştir. Bu jeolojik felaket, Orta Asya'daki kadim Türk medeniyetini ve onun yazılı kayıtlarını "Birdenbire inkıraza uğratmıştır."³¹ Mamafih Yusuf Ziya bu felaketten sonra dahi saf Türk hukukunun yok olmadığını düşünmektedir. Ona göre bu kadim hukuk bir yandan Cengiz ve Timur gibi devlet kurucularının yasalarında yeniden ortaya çıkmış, diğer yandan ise İslamiyet'in etkisinden uzak kalan bugünkü Kırgızların örfünde saf ve bozulmamış haliyle yaşamaya devam etmektedir.

Yusuf Ziya, Timur ve Cengiz yasalarına değindikten sonra modern zamanlara kadar başka büyük bir yazılı Türk hukuk metni olmadığını belirtse de ona göre bu durum Türk hukukunun kaybolduğu anlamına gelmez. Bu noktadan sonra tarihî metin arayışına son veren Yusuf Ziya, "el-yevm zi-hayât bir hukuk" olarak nitelediği Kırgız örfi hukukunu yani yaşayan bir gelenegi gündeme getirir. Kırgızları, coğrafi olarak izole kalmaları sayesinde yabancı etkilerden korunmuş, "safvet-i kadimesini" muhafaza etmiş, bozulmamış bir Türk topluluğu olarak idealize eden Yusuf Ziya, bu saflıklarının bir sonucu olarak yaşayan örflerinin Avrupa ve Arap hukuk sistemlerinin temeline etki ettiğini vurgular ve bu görüşünü temellendirmek için kendince birtakım deliller sıralar.³²

Yusuf Ziya, Kırgız örfünde "aile meyânında sirkat"ın suç sayılmaması kuralının Roma hukuku ve Osmanlı hukuku ile bağlantısını kurar. Her iki hukuk sisteminde benzer kuralın mevcudiyetini tek bir kökenden "teâmülen geldiği" ve "menbain aynı olduğu" tespitiyle açıklayan Yusuf Ziya, bu hükmün kadim "Türk teâmülât-ı örfiyesi ile tev'em" olduğunu vurgular.³³

29 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 109-110.

30 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 95-98.

31 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 123-125.

32 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 142-143.

33 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 160-162.

Kırgız örfü ile Hammurabi kanunları arasında da bir benzerlik tespit eder. Ona göre Kırgız örfünde “Hiçbir kimse babasız değildir” ilkesi gereğince evlilik dışı bir çocuğun doğumuyla babasıyla annesi arasında otomatik olarak bir nikâh kurulur, ancak bu fiilî evliliğe rağmen kızın babası damattan yarım kalın (başlık parası) talep edebilir ve eğer bu bedel ödendikten sonra kız tarafı anlaşmayı bozarsa, baba kalını bir misli cezaıyla iade etmek zorundadır. Yusuf Ziya, bu uygulamanın da “tamamıyla Hammurabi kanununda gördüğümüz ahkâm” olduğunu belirtir ve Bâbil yasaları ile yaşayan Kırgız örfünün ortak bir Türk menşesine dayandığı tezini temellendirmeye çalışır.³⁴

Yusuf Ziya’nın Kırgız örfünü evrensel hukukun kaynağı olarak gösterme çabası aile hukukundan arazi hukukuna uzanır. Arazi hukukunda Türklerin toprağı devletin ortak mülkü sayan kadim anlayışını merkeze alan Yusuf Ziya, bu anlayışın bir sonucu olarak Kırgız örfünde gördüğü öşür vergisini ele alır. Ona göre bu usûl, kadim Avrupa veya Rusya’da mevcut olmayıp “sırf Kırgız teâmülât-ı hukûkiyesine” dayanan saf bir Türk icadıdır. Hatta zamanla “Arabistan’a kadar girmiş ve şer’-i İslâm’da da mevki almıştır.” Benzer şekilde toprağı üç yıl boş bırakanın kullanım hakkını kaybederek arazinin devlete dönmesi ilkesinin de doğrudan Osmanlı arazi kanununa kadar ulaşan kadim bir Türk töresi olduğunu öne sürer.³⁵

Yusuf Ziya, Kırgız örfündeki ceza muhakemesi usûlünü de kendi tezine bir dayanak olarak takdim eder. Kırgızlarda sanığın yerine onun masumiyetine tanıklık edecek ve dürüstlüğü hasmı tarafından bile kabul edilen akrabalarına yemin ettirilerek sonuca varılması adetini, Avrupa’daki jüri sisteminin kökeni olarak gösterir. Ona göre Batı’da cari olan bu sistem, aslında kadim Türk usûlünün binlerce yıl sonraki “yadigârı”dır. Yusuf Ziya, bu benzerliği sadece modern Avrupa ile sınırlı tutmaz. Kırgızların yeminlerini bir tepe üzerinde ifa etmeleri ile Antik Yunan’da cinayet davalarının Ares Tepesi’nde görülmesi arasında da müşterek bir köken tespit eder.³⁶

34 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 168.

35 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 195-196.

36 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 208-209, 229-232. Yusuf Ziya, bu iddialarını henüz tam geliştirmemiş olduğu 1917 tarihli jüriye ilişkin bir makalesinde konuyu daha farklı bir şekilde ele alır. Jüri sisteminin kökeninin bilinmediğini ancak bu uygulamanın menşeinin “insanların aile ve kabile hayatı geçirdikleri edvâr-ı ibtidâiyye kadar yükselmekte olduğu”nu belirtir. Ayrıca jüri gibi kurumları benimsemeye en uygun halkın “Avrupa ahalisinden daha çok demokrat” bir karaktere ve “istidâd-ı ezeli”ye sahip Türkler olduklarını vurgular. (bk. Ziya, “Jüri ve Usûl-i Cezaiyemizin Noksanı”, s. 755-786.) Yusuf Ziya’nın jüri sistemi hakkındaki görüşlerine dair bazı tespitler için bk. Kılıç, *Türk Ceza Muhakemesi Hukukunun Modernleşme Başlangıcı*, s. 384-386, 454.

Yusuf Ziya, kendisine yöneltilebilecek muhtemel itirazları bertaraf etmek üzere birtakım açıklamalar yapmaktan da geri durmaz. Muhtelif coğrafyalarda ikamet eden milletlerin örf ve âdetlerindeki evrensel benzerlikleri "ibtidâî hayatta ihtiyaç"ların aynı olduğu düşüncesiyle izah eden mevcut bilimsel yaklaşımı yetersiz bulur. Ona göre bu benzerlik, medeniyetin temellerini atan tek bir ana kaynağa, yani Türk kavmine irca edilerek açıklanabilir. Ortaya attığı tezin şimdiye kadar keşfedilmemesinin temelinde ise "Türk" adının tarihte yeni oluşu ve Antikçağ'da Türklerin "milliyet benliği" gelişmemiş dağınık kabileler halinde hareket etmeleri yatmaktadır. Türklerin "en büyük hataları"nı, fethedilen beldelere kendi dillerini "empoze" etmek yerine yerli dilleri benimsemeleri olarak niteleyen Yusuf Ziya, Türklerin fethettikleri milletler içinde "yavaş yavaş temessül" etmelerini de bu gerekçelere bağlar. Şayet kadim Türk kavimleri, dillerini ve milliyetlerini dayatan "şimdiki Avrupa milletleri"nin sömürgeci tavrını izleselerdi, "Türkçeden daha vâsi' ve münteşir bir lisan bulunmayacaktı ve ondan başka efendi olmayacaktı." Nihayetinde Yusuf Ziya, ilim dünyasının bu kadim medeniyet nâşiri kavmi tespit etmekte "acı" kaldığını belirterek yakında yayımlayacağı eserle bu nazariyesini ispat edeceği sözünü verir.³⁷

2. "Müderrisler İhtilafı": Bir Kavganın Serencamı

2.1. Tartışmanın İlk Kıvılcımı: Köprülü "Hücuma" Geçiyor

Yusuf Ziya'nın derslerinde ortaya attığı bu son derece ilginç iddialar, beklendiği gibi akademik dünyada büyük bir yankı uyandırır. Dönemin önde gelen isimlerinden Köprülü, 7 Nisan 1927'de *Hayat Mecmuası*'nda yayımladığı bir makale ile Yusuf Ziya'nın metodolojisini ve vardığı sonuçları hedef alan sert eleştiriler yöneltir. Köprülü, Yusuf Ziya'yı bütün dünya tarihini "beş altı sene" gibi kısa bir sürede ve hakkında konuştuğu hiçbir kavmin dilini ve tarihini bilmeden altüst eden "büyük bir kâşif" ve "allâme bir dâhi" olarak tavsif eder. Bu durumun "bütün cihan erbâb-ı ilmini güldürecek bir hadise" olduğunu, ancak bu iddiaların Dârülfünun kürsüsünden "zavallı talebeye 'hakikat' diye talim edilmesi" sebebiyle görmezden gelinemeyeceğini vurgulayan Köprülü, bu dersleri "garâib mecmuası" ve "saçma" olarak nitelendirir. Yusuf Ziya'nın ortaya attığı bilgilerin seviyesini ise "Lisenin ilk devresinde böyle söz söyleyen bir talebe tarih dersinden mutlaka sıfır alır!" sözleriyle tahkir eder. Ona göre en temel tarih ve dil bilimi esaslarından habersizce ortaya atılan bu iddialar, Dârülfünun'u medeniyet dünyasına karşı "Gülünç bir mevkiye düşürecek"tir. Köprülü bu derslere izin verilmesi durumunda "Con Ahmet Bey'in Fen Fakültesi'nde

37 Ziya, *Tarih-i Hukuk*, s. 147-148, 156-159.

niçin mekanik okutmadığını soranlara artık hiçbir cevap veremeyeceğiz” diyerek Yusuf Ziya’yı küçümser³⁸ ve nihayetinde Yusuf Ziya’nın tezlerinin bütünyle gayri ilmi olduğunu sert bir üslupla ortaya koyar.³⁹

Köprülü’nün bu ağır eleştirilerinin ardından kamuoyu, Yusuf Ziya’nın cevabını beklemeye başlar. Nitekim 11 Nisan 1927’de Yusuf Ziya’nın resmî cevabının *Hayat Mecmuası*’nda yayımlanacağına dair bir haber çıkar.⁴⁰ Ancak Yusuf Ziya, bu uzun cevabını beklemeden, bir gün sonra *Milliyet* gazetesine verdiği mülakatla nihayet sessizliğini bozar.⁴¹ Köprülü ile arasında “hiçbir ihtilaf olama[yacağını]”, çünkü Köprülü’nün ilminin kendisinin uğraştığı “şube-i ilmi[ye]yi istiâba müsait” olmadığını iddia ederek, konuyu ilmi bir anlaşmazlıktan ziyade şahsına yönelik bir “tecavüz” olarak nitelendirir. Derslerde öne sürdüğü iddialarda ısrarcı olan Yusuf Ziya, Köprülü’yü “bildiği, bilmediği şeye itiraz ve taarruz etmeyi şöhret temin eden” biri olarak tavsif eder. Köprülü’nün kendisine “cehalet atfetmekle kendi ilmi noksanını ortaya koydu[ğunu]” belirten Yusuf Ziya, ilmi “spekülasyon ve kazanç” için istismar ettiğini iddia eder. Tartışmanın sonunda “ilim ve hakikat kendisini pek yakında ricat ve hezimete icbar edecek” diyen Yusuf Ziya, “işte o zaman gülünçlüğü hangi tarafa ait olacağını göreceğiz” ifadeleriyle Köprülü’yü istihfaf eder. Aynı gazetede yer alan bir başka haberde ise Hukuk Fakültesi öğrencilerinin bir protestoda bulunacakları yönündeki söylentiler, Dârülfünun idaresi tarafından resmen tektzip edilir.⁴²

2.2. Öğrenci Protestoları: “Biz Zavallı Değiliz!”

Dârülfünun idaresinin bu resmî tektzipine rağmen olayların seyri farklı bir yönde ilerlemeye başlar. İki gün sonra çıkan bir habere göre Köprülü’nün kullandığı “zavallı talebe” ifadesini kendilerine yönelik bir hakaret sayan Hukuk Fakültesi öğrencileri harekete geçer ve konunun görüşülmesi için kırk beş imzalı bir dilekçe ile Talebe Cemiyeti’ni genel kurula çağırır.⁴³

38 “Con Ahmet” lakaplı Afyonkarahisarlı bir kişi, 1926 yılının sonlarına doğru “mekanikte yeni bir hakikat, bir kanun keşfettiğini ve buna istinaden bir alet vücuda getirdiğini, Dârülfünun müderrisleri huzurunda da muvâzene ve manivela kanunlarını altüst eden tecrübelerini yapmaya ve aleti teşhir etmeye hazır olduğunu” ilan etmiş, bunun üzerine Dârülfünun Fen Fakültesi müderrisleri kendisini fakülteye davet etmiştir. Afyon’dan getirdiği devridaim makinesiyle müderrisler önünde birkaç deney yapan Con Ahmet, haliyle başarısız olmuştu (ayrıntılar için bk. *Cumhuriyet*, “Hikmet Kanunları Altüst mü Olacak?”, s. 1-2; *Cumhuriyet*, “Zatü’l-Hareke Makine Yerinden Bile Kımıldamıyor”, s. 1-2).

39 Fuat Köprülü, “Türk Hukuku Tarihi”, s. 377-378.

40 *Cumhuriyet*, “İlmî Bir İhtilaf”, s. 1.

41 *Milliyet*, “İki Müderris Birbirine mi Düştü?”, s. 1, 4.

42 *Milliyet*, “İki Müderris Birbirine mi Düştü?”, s. 4.

43 *Milliyet*, “İlmî Münakaşadan Çıkan Gürültü”, s. 1-2.

Öğrencilerin bu tepkisi üzerine Köprülü, onları sakinleştirmeye çalışır: "Yusuf Ziya Bey ile aramızdaki mesele talebeye ait bir mesele değildir... Dârülfünun'da anarşi yoktur. Bu ihtilaf, iki müderisin beyninde bir meseledir."⁴⁴ Ancak Köprülü'nün talebeleri teskin etmek niyetiyle sarf ettiği bu sözler, öğrencileri daha da kızdırır.

Nihayetinde Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, 15 Nisan'da olağanüstü bir içtima akdeder. Oldukça hararetli geçen toplantıda farklı görüşler serdedilir. Toplantıda söz alan bir grup öğrenci, hocaları arasındaki ilmi tartışmaya karışmanın doğru olmadığını savunurken, karşı görüşteki çoğunluk ise Köprülü'nün "zavallı talebe" ifadesinin yanı sıra tarih-i hukuk dersinin içeriğini "saçma" olarak nitelemesiyle de kendilerini "saçma dinleyecek" seviyede gördüğünü ve bunun kendilerine yapılmış bir hakaret olduğunu savunur. Buna ek olarak söz alan başka öğrenciler ise Köprülü'nün ortalığı yatıştırmak için kullandığı "Dârülfünun'da anarşi yoktur" ifadelerini de bir hakaret olarak addettiklerini ve tepkilerinin "anarşistlik" olarak yaftalandığını belirtir. Uzun süren müzakerelerin ardından yapılan oylamada, "zavallı talebe" ifadesinin bir hakaret olduğu kabul edilir. Toplantı, Talebe Cemiyeti'nin Köprülü'nün kullandığı ifadelerden duyduğu üzüntüyü kamuoyuna bir "teessürname" yayımlayarak bildirmesiyle son bulur.⁴⁵

2.3. Tartışma Kızışıyor: Karşılıklı İthamlar, Mizah Dergileri ve Yeni Aktörler

Öğrenci genel kurulunun bu kararı tartışmayı daha da derinleştirirken, tartışmalar gazete sütunlarında devam eder. Bu sırada ilginç bir gelişme yaşanır: Yusuf Ziya'nın *Hayat Mecmuası*'na gönderdiği ancak henüz yayımlanmamış olan cevap makalesi bir şekilde Ankara'ya giden Köprülü'nün eline geçer. Köprülü, fırsattan istifade ederek Yusuf Ziya'nın cevabının yayımlanmasını beklemeden Ankara'daki bir muhabir aracılığıyla bu makaleye karşı kendi cevabını verir. Köprülü, Yusuf Ziya'nın kendisini "Yunanperestlikle" itham etmesi gibi şahsi saldırılara cevap vermeyeceğini, çünkü herkesin "milliyet cereyanında[ki]" yerini bildiğini vurgular. Orta Asya'daki "büyük zelzele" teorisinin asılsız olduğunu yineleyen Köprülü, Yusuf Ziya'nın ilmi liyakatsizliğini vurgulayarak sözlerini tamamlar.⁴⁶

Bu gelişmelerin ardından Yusuf Ziya, 15 Nisan'da Köprülü'ye yönelik kapsamlı bir tenkit yazısı yayımlar. Yusuf Ziya'ya göre tartışmayı kişiselleştiren kendisi olmayıp Köprülü "ifadesi güç bir lisan ile" doğrudan şahsına

44 *Vakit*, "Köprülü mü Haklı, Yusuf Ziya Bey mi?", s. 1.

45 *Milliyet*, "Müderislerin Münakaşasıyla Talebe de Alakadar", s. 1, 4; *Vakit*, "İki Müderis Arasında Çıkan Münakaşa Münasebetiyle", s. 2.

46 *Vakit*, "Köprülü mü Haklı, Yusuf Ziya Bey mi?", s. 1.

saldırmaktadır. Köprülü'nün, uzmanlık alanı olmayan konulara “bilgiçlik satarak” karıştığını belirten Yusuf Ziya, onu istihzâi bir dille teselli etmekten de geri durmaz: “Demek ki malumatınız bu kadar. Beis yok. Bu ayıp değildir.” Köprülü'nün kendisinin ticaretle uğraştığı yönündeki iddiasını tekzip eden Yusuf Ziya, “İlmi, spekülasyona vasıta yapmaktansa hariçte ticareti tercih ederim” diyerek cevap verir. Ardından Köprülü'nün asılsız bulduğu teorisini gerekçelendirmek için kendince birtakım deliller sıralar.⁴⁷

Süreç ilerledikçe tartışmaya başka ilim adamları dahil olmaya başlar. Dârülfünun Edebiyat Fakültesi müderrisi Necip Asım Bey, Köprülü'nün argümanlarını “tamamıyla ilmi” bularak onun tarafında yer alır. Yusuf Ziya'nın tezlerinin Fazıl Nazmi tarafından yıllar önce zaten çürütüldüğünü hatırlatan Necip Asım, onun yöntemini “İştikak insanı aldatır” diyerek eleştirir ve dayandığı belgelere bir “kıymet” vermediğini belirtir. Öte taraftan Yusuf Ziya'nın milliyetçi saiklerini de tenkit eder: “Böyle faraziyyat ile millete şeref vermek kaygusu mûcib-i hacâlettir.”⁴⁸ Buna karşılık Türk Tarih Encümeni azası Hüsameddin Bey ise Yusuf Ziya'ya -kısmi birkaç eleştiri hariç- büyük ölçüde hak verir. Bir müderrisin “milliyetine karşı fevkalade incizap” göstermesini doğal karşılayan Hüsameddin Bey, Köprülü'nün “asabiyetini” ise yersiz bularak tenkit eder.⁴⁹

Yusuf Ziya bu tepkilere ayrı ayrı mukabelede bulunur. Necip Asım'ın eleştirilerinden “müteaccip” olduğunu belirterek Fazıl Nazmi'nin makalesini görmediğini ve Köprülü'ye vereceği uzun cevabı beklemesini söyler.⁵⁰ Fakat Hüsameddin Bey'in “fâzılane, bitarafane” yorumundan ise oldukça memnundur. Onun kendisine yönelttiği birkaç eleştiri karşısında asıl uzun müdafaasını haftalık bir yayın olan *Hayat Mecmuası*'na göndermiş olmaktan duyduğu nedameti, “cevabımı yevmî gazetelerden birine vermediğime pişmanım” sözleriyle dile getirir.⁵¹ Nitekim bu nedametinin bir sonucu olarak Köprülü'ye *Hayat Mecmuası*'nda vereceği cevabı geri çeker ve bu makalesini *Milliyet* gazetesinde parça parça yayımlamaya başlar.⁵²

47 *Milliyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa Gittikçe Büyüyor”, s. 2.

48 *Cumhuriyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa”, s. 1-2; *Vakit*, “Köprülü mü Haklı, Yusuf Ziya Bey mi?”, s. 1.

49 *Milliyet*, “İlmî Münakaşadan Çıkan Gürültü”, s. 2. *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi Yunus Nadi de Yusuf Ziya'ya destek verenler arasındadır (*Cumhuriyet*, “Müderrisler Münakaşası”, s. 1).

50 *Akşam*, “Müderrisler Arasındaki İhtilaf”, s. 1.

51 *Milliyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa Dal Budak Saldı”, s. 2.

52 Yusuf Ziya'nın makalesinin ilk kısmı *Milliyet* gazetesinde “Hayat'a Gönderilen Cevabı Neşrediyoruz” (s. 1-4) başlığıyla 16 Nisan'da yayımlanmış, diğer cevapları ise “Yusuf Ziya Bey'den Fuat Bey'e” başlığı ile 17, 18, 19, 21, 24, 27, 29 Nisan ve 2 Mayıs'ta yayımlanmıştır (bk. Park, *The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü*, s. 232).

Taraflar arasındaki tartışma dönemin popüler mizah dergilerinin de ana gündem konularından biri haline gelmeye başlar. Nitekim *Akbaba* dergisi, bir muhabirini Yusuf Ziya'nın evine göndererek bir mülakat gerçekleştirir. Bu mülakatta Yusuf Ziya, tezlerini daha da ileri taşıyarak, istisnasız bütün dillerin Türkçeden geldiğini iddia eder ve bu iddiasını desteklemek için Yunan ilahı Herkül'ü "hergele" kelimesine, harp tanrısı Mars'ı ise "mors etmek" deyimine bağladığı ilginç örnekler sıralar.⁵³ *Akbaba* dergisinin bir başka yazısında, Ermeni bir aşçının aynı yöntemle bütün sözcüklerin Ermenice'den, İranlı bir tütüncünün ise tüm kelimelerin Farsça'dan geldiğini iddia ettiği hicvedici fıkralara yer verilir. Kendisine münakaşa hakkında fikri sorulduğunda, "Hangisi bizim on senelik toptan verilecek olan aylıklarımızı verirse o haklı!" diyen Vesile Hanım karakteri ise halkın bu tartışmaya ne kadar uzak ve ilgisiz olduğuna işaret etmek için istihzâî bir şekilde aktarılır.⁵⁴

Meselenin mizahî bir boyuta doğru kayması, yabancı basının da gözünden kaçmaz. Max Mueller adında Alman bir akademisyen, *Hamburger Fremdenblatt* gazetesindeki köşe yazısında Dârülfünun'un "mukaddes koridorlarını kasıp kavuran" bu ihtilafı Alman kamuoyuna oldukça ironik bir şekilde aktarır. Taraflar arasındaki "hikmetli düşüncelerin çarpışmasının... halkın gülme kaslarına egzersiz yaptırarak onları son derece neşelendirdiğinden" bahseden Mueller, Köprülü ile Yusuf Ziya'nın karşılıklı atışmalarının, "Yaşasın Fuat Bey! Yaşasın Ziya Bey! şeklinde savaş naralarına dönüşerek" kamuoyunu ikiye böldüğünden alaycı bir dille bahseder. Yusuf Ziya'nın iddialarına benzer milliyetçi anlatıların zaman zaman Batı'da öne sürüldüğünü belirten Mueller, "Eğer bütün insanlık İncil'deki rivayete göre Âdem ve Havvâ'dan geliyorsa, onlarda şüphesiz bütün ırkların ve milletlerin tohumları zaten mevcuttu. O halde atalarımızı... niçin Türk ilan etmeyelim?" diyerek öne sürülen tezlerin ve bu tezlerin ciddi şekilde tartışılmasının garipliğine dikkat çeker.⁵⁵

Bu arada Ankara'dan dönen Köprülü'nün gazetecilere yaptığı uzun ve sert açıklamalarla taraflar arasındaki münakaşa iyiden iyiye kızışır. Yusuf Ziya'yı "hiçbir ilmî sıfatı ve beynelmilel ilim âleminde nam ve şanı olmayan

53 *Akbaba*, "Müderis Yusuf Ziya Beyle Mülakat", s. 2.

54 *Akbaba*, "İlmî Anket", s. 2. Tartışmanın mizah köşelerindeki bazı yansımaları için bk. *Akbaba*, "İlim Münakaşası", s. 1; *Papağan*, "Müderislerin Kavgasına Dair", s. 1; *Akbaba*, "Bu da mı Zarafet?", s. 1; *Akbaba*, "Dârülfünun'da", s. 1; *Akşam*, "Kâle Aslından Kavlı İdi", s. 2.

55 *Hamburger Fremdenblatt*, "Konstantinopler Geschichtsforschung", s. 1. Gerek bu gerekse de aşağıda gelecek olan Alman basınındaki iki gazete haberinin künyesi, Uğur Berk Kalelioğlu tarafından tespit edilmiştir (bk. Kalelioğlu, "Köprülüzade Mehmed Fuad'a Heidelberg Ruprecht Karl Üniversitesi Tarafından Verilen Fahri Doktora", s. 397).

bir ticaret adamı” olarak nitelendiren Köprülü, müderrisliği “türlü ticaret işleri çevirmek için bir vasıta makamında kullanmakla” itham eder. Onun kelime kökeni iddialarını “tekerleme gibi” bulduğunu, dil bilgisi konusundaki bilgisizliğinin ise “cür’et-i cahilanenin bu derecesi” karşısında insanı şaşırttığını söyler. Yusuf Ziya’nın tezlerini destekleyecek tek bir Avrupalı âlim bulması halinde “müderrislikten, insanlıktan bile istifa edeceğini” belirterek tartışmayı bir üst boyuta taşır.⁵⁶

Yusuf Ziya bu topyekûn ithamlara ise çok daha kişisel ve tehditkâr bir üslupla cevap verir. Köprülü’nün “kendisiyle hem-seviye addetmemek gibi çalım satışlarını” bırakmadığını ve ilmî şanından “bol bol atıp tuttu[ğunu]” ifade eden Yusuf Ziya, tartışmayı ilmî zeminden tamamen koparır ve “kahvehanelerde birtakım çocuklarla mütemediyen bılardo ve tavla oynamakla nasıl iktisâb-ı ilim edildiğini” ifşa edeceğini söyler. Tehditlerini daha da ileri taşıyarak Köprülü’nün, “Fransızcadan tercüme ettiği eserleri bile aslını anlamaksızın tercüme etmiş olduğunu” göstereceğini ve “icap ederse” Ali Emîri Efendi’den kalan bir “klişeden” bahsedeceğini dile getirir.⁵⁷ Yazısını “O vakit âlim-i müşârünileyhin mevkîi acaba yalnız insanlıktan istifadan mı ibaret olacaktır?” sorusuyla bitirerek Köprülü’ye gözdağı verir.⁵⁸

Bu tehditlerin ardından Köprülü, Yusuf Ziya’nın kahvehane ithamlarını, “Kahvehanelerde oturmak mütadım olmadığı gibi bılardo ve tavla da oynamam ve umumiyetle oyunlardan sıkılırım” diyerek tekzip eder. “Klişe” gibi diğer imalarla ne kastedildiğini anlamadığını ifade eden Köprülü, Yusuf Ziya’nın “şütüm ve müftereyâtı”na aynı üslupla karşılık vermenin “terbiyeli bir insana” yakışmayacağını, bu sebeple konuyu Dârülfünun Divanı’na havale ettiğini açıklar. “Dârülfünun’da ancak ikimizden biri kalabilir” diyerek Dârülfünun Divanı’na resmî bir başvuru yapan Köprülü, “tarih, coğrafya, arkeoloji, jeoloji ile meşgul Türk ve Avrupalı müderrisler”den müteşekkil bir hey’et-i mütehassısın münakaşa hakkında son sözü söylemesi gerektiğini vurgular. “Dârülfünun’da ilim namı altında saçma söylemeye cüret edenlerin tard ve ihraç olunacağı zamanın” uzak olmadığını belirten Köprülü, “Dârülfünun Nizamnamesi’nin 15. maddesi mücebince” Yusuf Ziya’nın müderrislikten azledilmesi talebine yönelik ilk resmî süreci başlatır.⁵⁹

56 *Cumhuriyet*, “Köprülüzâde Cevab Veriyor”, s. 3.

57 Köprülü ile Ali Emîri Efendi arasında geçen tartışmalar için bk. Sağlam, “Ali Emîri Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar - I”, s. 113–134; Sağlam, “Ali Emîri Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar - II”, s. 89–98.

58 *Milliyet*, “Fuat Bey’e İnsanlıktan İstifa mı Düşüyor?”, s. 1-2; *Vakit*, “Yusuf Ziya Bey Müdafaatta Bulunurken Aynı Zamanda Mukabil Taarruza Geçmiş Oluyor”, s. 2.

59 *Vakit*, “Köprülüzade Fuat Bey’in Mektubu”, s. 2; *Cumhuriyet*, “Dârülfünun Divanı Bugün Toplanacak”, s. 1-2. Dârülfünun Nizamnamesi’nin 15. maddesi şu şekildedir:

Yusuf Ziya ise Köprülü'nün bu hamlesini ilmî bir cevap veremediği için başvurduğu bir kaçış ve yenilgi olarak yorumlar. Köprülü'nün kahvehane iddiasını reddetmesine, "Kahvehanelerde oyun bahsine gelince buna her fertten ziyade vâkıftır" diyerek karşılık verir. Köprülü'nün konuyu divana taşımasını kendisi için bir zafer sayan Yusuf Ziya, "Dava bilfiil benim için kazanılmış demektir. Divanda ise görüşürüz" sözleriyle Köprülü'nün meydan okumasını kabul eder.⁶⁰

Köprülü ile Yusuf Ziya arasındaki kavga büyürken, tartışmaya bir başka isim, Fazıl Nazmi de dahil olur. Yusuf Ziya'nın üç buçuk sene evvel verdiği bir konferansta da benzer iddialarda bulunduğunu hatırlatan Fazıl Nazmi, onun bu iddialarını ilmî kanıtlarla çürütmek için iki buçuk saatlik bir cevap konferansı verdiğini ve en önemlisi, o konferansta dinleyici olarak bulunan Yusuf Ziya'nın da kendisini alkışladığını öne sürer.⁶¹ Buna karşılık Yusuf Ziya ise Fazıl Nazmi'nin bu iddialarının doğru olmadığını, hatta o dönemde bu eleştirilere "mukabele etmek istediğini" belirtir.⁶²

2.4. Kavga Dârülfünun Divanı'nda: Kurumsal Kriz ve Fakülteler Çatışması

Köprülü'nün talebi üzerine 20 Nisan'da Dârülfünun Divanı konuyu görüşmek üzere toplanır. Ancak bu toplantı, beklenen net kararı vermek yerine sürecin daha da uzamasına ve çıkmaza girmesine sebep olur. Divandaki bazı Hukuk Fakültesi müderrisleri, konunun zaten divanın yetkinde olmadığını savunurken bazı katılımcılar ise meselenin Köprülü ile Yusuf Ziya'nın barışmasıyla neticelenerek kapatılması gerektiğini ifade eder. Köprülü'nün beklediği ve konuyu nihai karara bağlayacak bir hey'et-i mu-tehassısa kurulması teklifi, müderrislerin çoğunluğu tarafından reddedilir. Bunun yerine meselenin öncelikle tarafların mensup olduğu "Edebiyat ve Hukuk fakülteleri Müderris'in Meclisleri tarafından tetkik edilmesi" kararı alınır.⁶³

"Bir müderris veya muallim veya müderris muavininin infisali: Evvela: İstifanın kabulü halinde; sâniyen: Derse ve meclise kerraren adem-i devamı; sâlisen: Mesleğin şeref ve haysiyetini mahal bir hal ve hareketi vukuunda; râbian: Tedrisatta tesâmuḥ ve adem-i muvaffakiyeti gibi ahvalde reisin teklifi üzerine meclis-i müderris'in ve divan a'zâ-yı mürettebesinin ekseriyet-i sülûsânî ârâsıyla verilecek karara müsteniden usul dairesinde vâki olur" (bk. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* 2, s. 354).

60 *Milliyet*, "Müderrisler Dedikodusunu Divan Başaracak [sic]", s. 1, 2.

61 *Cumhuriyet*, "İş Büyüdü", s. 2.

62 *Milliyet*, "Divan Toplanıyor", s. 3.

63 *İkdam*, "Dârülfünun Divanı İki Müderris Meselesini Fakülte Meclislerinin Tetkikine Havale Etti", s. 1-2; *Cumhuriyet*, "Dârülfünun Divanı Toplandı", s. 1-2; *Vakit*, "Köprülüzade-Yusuf Ziya Münakaşası Etrafında Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar", s. 1-2; *Milliyet*, "Müderrisler Arasındaki Münakaşa Yeni Bir Safhaya mı Girdi?", s. 1-2.

Öte yandan Köprülü, *Hayat Mecmuası*'nda Yusuf Ziya'yı eleştirmeye devam eder. 23 Nisan'da kaleme aldığı yazıda "sahte tevazudan" hoşlanmadığını belirtir ve Yusuf Ziya'nın kendisine cehalet isnat etmesi karşısında kendi ilmî liyakatini uzun uzadıya sayıp döker. Ziya Gökalp'in kendisini "büyük bir mütebahhir ve âlim" olarak övdüğünü hatırlatır; ardından Hartman, Németh, Gordlevsky gibi Avrupalı âlimlerin eserleri hakkında yazdığı takdir yazılarını, uluslararası *İslam Ansiklopedisi*'nin "hey'et-i tahrîriyesi"ne kabul edilmesini ve en önemlisi, Avrupa'nın "eski ve müşkülpesent" akademilerinden olan Rus İlimler Akademisi'ne meşhur Fransız tarihçi Charles Diehl gibi isimlerle birlikte üye seçildiğini etraflıca anlatır. Sahip olduğu bu uluslararası ilmî itibar karşısında "Yusuf Ziya Bey gibi okuduğu üç beş kitaptan âmiyane ıstikaklarla ahkâm çıkararak bana cehalet isnat etmesi beni kızdırmaz, sadece güldürür" diyerek kendine yöneltilen eleştirileri ciddiye almayaya değer bulmadığını vurgular.⁶⁴

Bu arada Köprülü'ye ilmî camiadan verilen destek de gün geçtikçe artar. Tartışmaya dönemin önemli isimlerinden Dârülfünun Türk tarihi mualimi Zeki Velidi Togan da dahil olur. Togan, meselenin bir "koç döğüşü" olmadığını, Türk millî kimliğinin tanımıyla ilgili ciddi bir ihtilafın mevzubahis olduğunu belirterek sözlerine başlar. Ona göre Türk tarih yazımında iki ana çizgi mevcuttur: İlki, kendisinin ve Köprülü'nün yer aldığı, belgelerle çalışan ve Türk medeniyetini Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir tekâmül içinde gören ekoldür. İkincisi ise Yusuf Ziya'nın uç örneğini teşkil ettiği, Sümerlerden Hititlere ve hatta firavunlara kadar kadim medeniyetleri Türk kökenli addeden görüştür ki, "Bu fikirlerin hiçbirisi katiyen ilmî usûllere ve mukteziyatına ve vâkıya mutabık değildir." Bu çerçevede Yusuf Ziya'nın Orta Asya'daki kadim Türk medeniyetinin jeolojik hadiselerle yok olduğuna dair teorisini tamamen gerçeğe aykırı bulan Togan, ileri sürdüğü coğrafi bilgilerin gerçeklikle bağdaşmadığını, anılan harabelerin antik değil Ortaçağ'a ait bulunduğunu, dayandığı bazı seyahatnamelerin ise "hayalî roman" mahiyetinde olduğunu belirtir. Togan'a göre Yusuf Ziya'nın takip ettiği yöntem, hem yanlış hem de millî kimlik açısından zararlıdır. Zira Yunan ve Ken'an gibi medeniyetleri Türk saymak, Türk tarihinin sınırlarını belirsizleştirerek "millî fikirler manzumesinde anarşi" doğurmaktadır. Togan'a göre hakiki bir Türk hukuk tarihi yazmak için Hammurabi veya Hitit kanunlarını "Türkleştirmeye" çalışmak ilme hizmet sayılmaz. Bunun yerine Kırgız ve Türkmen örfî kanunları, Cengiz yasası ve müzelerdeki eski Uygur mahkeme dosyaları gibi sahih kaynaklara yönelmek gerekmektedir. Yusuf Ziya'nın öne sürdüğü görüşler "propaganda" olarak kalabilir, fakat bunlara Dârülfünun kürsüsünden

"akademik" bir kıymet vermek, Türk ilim dünyasını "asrî medeniyet ve irfan âleminde karşı gülünç" duruma düşürmektedir.⁶⁵

Tartışmanın kurumsal bir çözüme doğru ilerlemesiyle, 25 Nisan'da Köprülü'nün reisi olduğu Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müdderrisini toplanır. İki buçuk saat süren toplantının sonunda oybirliği ile bir karara varılır. Buna göre ihtilafın, Dârülfünun Divanı tarafından "salâhiyet-i ilmiyeyi haiz bir hey'et-i mütehassısa" kurularak çözülmesine karar verilir. Toplantının ardından oturumda yer alan Fransız Arkeoloji müderrisi Albert-Louis Gabriel, ileride bu heyette yer alma ihtimali bulunduğu için şimdilik ayrıntılı bir yorum yapmayacağını belirtse de Yunan medeniyetinin Türk medeniyetinin devamı olup olmadığı sorusuna "tebessümle mukabele etmiş ve böyle bir şeyin olmadığını" vurgulamıştır. Fakültesinin bu kararıyla pozisyonu güçlenen Köprülü, artık konunun resmî süreçte ilerlediğini ve divanın kararını bekleyeceğini belirtir.⁶⁶

Tartışmanın odağı Dârülfünun Divanı'na kayarken, gözler bu defa 26 Nisan'da toplanan Hukuk Fakültesi Meclis-i Müdderrisini'ne çevrilir. Toplantıdaki müdderrislerin çoğunluğu, Yusuf Ziya'nın kendi meslektaşları olması sebebiyle, bu hususta karar vermeye "yalnız Hukuk Fakültesi'nin salâhiyettar olduğunu" ileri sürer. Edebiyat Fakültesi ve Köprülü tarafından yapılan girişimleri "hariçten vaki olan müdahale" şeklinde addederek bunun "şiddetle aleyhinde" bulunurlar. Bu sebeple Hukuk Fakültesi, Yusuf Ziya'nın öne sürdüğü iddiaların ilmî doğruluğundan ziyade öncelikle "takip ettiği usûlün ilmî olup olmadığını tetkik" etme kararı alır. Bu incelemeyi yapmak üzere ise Muammer Raşid, Ahmed Midhat ve Charles Crozat'tan oluşan üç kişilik bir iç komisyon kurulmasına karar verilir. Bekleneceği üzere Köprülü'nün bu karara tepkisi oldukça sert olur. Köprülü, "Dârülfünun'un haysiyet-i ilmiyesi mevzu-ı bahis olduğundan" bu konunun kapatılmasına izin vermeyeceğini ve hey'et-i mütehassısa kurulması talebinde ısrar edeceğini beyan eder. Görüldüğü üzere fakültelerin farklı kararlarıyla mesele tekrar Dârülfünun Divanı'nın önüne gelir ve tartışma yavaş yavaş Hukuk ve Edebiyat fakülteleri arasında bir mücadeleye doğru evrilmeye başlar.⁶⁷

65 *Vakit*, "Müdderrislerimiz Arasında Çıkan İlmî Münakaşada Fuad Bey mi Haklı, Ziya Bey mi?", s. 2; *Vakit*, "Müdderrislerimiz Arasında Çıkan İlmî Münakaşada Fuad Bey mi Haklı, Ziya Bey mi?", s. 3.

66 *Cumhuriyet*, "Müdderrisler İhtilafı Nasıl Hal Edilecek?", s. 3; *Milliyet*, "Müdderrisler İhtilafı Acaba Halledilecek mi?", s. 1, 4; *Vakit*, "Edebiyat Fakültesi Ne Karar Verdi?", s. 1-2.

67 *Cumhuriyet*, "Hukuk Fakültesi Müdderrisleri Toplandı", s. 3; *Vakit*, "Hukuk Fakültesi Neye Karar Verdi?", s. 3; *Milliyet*, "Müdderrisler İhtilafı Hukuk Fakültesi'nde", s. 1-2.

İki fakülte arasındaki üstü kapalı göndermeler ve tartışmalar devam ederken Yusuf Ziya beklenmedik bir hamlede bulunur. Dârülfünun Eminliği'ne resmî bir takrir vererek Köprülü'nün müderrislik için gerekli liyakate sahip olmadığını iddia eder. Bu takrirden Köprülü'nün lise mezunu bile olmadığını, Mekteb-i Hukuk'tan başarısız olduğu için ayrıldığını ve eski bir yazısında kendi hocalarına “cehalet” isnat ettiğini belirterek, “Dârülfünun'un haysiyeti namına” Köprülü'nün görevden alınmasını talep eder.⁶⁸ Buna karşılık Köprülü “Bu adamcağız başına gelecek felaketten dolayı şaşırılmış bir haldedir. Haline acımıyor değilim” sözleriyle Yusuf Ziya'nın hamlesini köşeye sıkışmış birinin çırpınışları olarak yorumlar. Bu arada Hukuk Fakültesi'nin kararını da eleştirmeden geçemez: “Hukuk Fakültesi Yusuf Ziya Bey'in müddeâyâtını cehil mahsulü olmayıp bir nazariye olarak kabul edecek olursa bunu cüretle yâdetmelidir.”⁶⁹

Bu gelişmeler üzerine Köprülü, 28 Nisan'da *Hayat Mecmuası*'nda kaleme aldığı makalesiyle tartışmaya kendi nazarından felsefî bir zemin inşa eder. Köprülü'ye göre bu kavga iki kişi arasında değil iki zihniyet arasındadır: “Şark ile Garp” veya “kurûn-ı vüstâ ile yirminci asır.” Nitekim “Türkiye, Avrupa medeniyeti dairesine girmek için her şeyden evvel ‘ilim’ sahasında kurûn-ı vüstâî bakiyelerinden, ‘skolastik’ten kurtulmak ve bugünkü Garp ilmî usûllerini layıkıyla benimsemek mecburiyetindedir.” Bu zihniyetin, “müstakbel nesle Avrupaî ilmî zihniyetini ve usûlünü telkin” etmesi gereken Dârülfünun kürsüsüne taşınmış olmasını asıl tehlike olarak gören Köprülü, Yusuf Ziya'nın iddialarının “ilim ile, faraziye ile, usûl ile hiçbir alakası” olmadığını vurgular. Bu sert eleştirisinin sebebinin ise Yusuf Ziya'nın iddialarına bir “ciddiyet” atfetmekten ziyade sırf “haiz olduğu müderris sıfatından” dolayı üniversitenin lekelenmesini önleme mecburiyeti olarak açıklar.⁷⁰

68 *Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı Çok Ciddi Safhaya Girdi”, s. 1-2.

69 *Cumhuriyet*, “Müderrisler Münakaşası Birden Kızıştı”, s. 1-2.

70 Köprülü, “Son Münakaşa Münasebetiyle”, s. 422. Aslına bakılırsa Köprülü'nün tartışmayı Doğu-Batı veya Ortaçağ-XX. asır karşıtlığı üzerinden formüle etmesi ve “Avrupaî ilmî zihniyet ve usul”üne yaptığı yoğun vurgu, Batılı bilgi anlayışı ve metodolojisini yegâne meşruiyet ölçütü olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Köprülü'nün kendi dönemindeki oryantalist söylemde Türklere yönelik menfî anlatılara karşı çıkışı ise Batılı bilgi metodolojisinden ziyade Batı'da üretilen birtakım tarihsel bilgilerin ideolojik doğasına yönelik bir eleştiri mahiyetindedir. Nitekim Gary Leiser, Köprülü'nün Batılı yöntemleri bizzat Batı'nın Türk tarihine yönelik olumsuz algılarını yıkmak için kullanmasını “ironi” olarak tavsif eder. Dahası Leiser'e göre Köprülü, bazı oryantalist çalışmaları içeriksel olarak sert bir şekilde eleştirmiş olsa da bu disiplinin metodolojisini bütünüyle benimsemiş “geleneksel bir oryantalist”tir (bk. Leiser, “Mehmed Fuad Köprülü, Oriental Studies, and Orientalism”, s. 231).

Divanın toplanması beklenirken ilginç bir gelişme daha yaşanır. Yusuf Ziya'nın, Köprülü'nün müderislik ehliyetine sahip olmadığına dair yazdığı takrir, Dârülfünun Eminliği tarafından incelenmek üzere, talimatname mücebince bizzat Edebiyat Fakültesi Reisi olan Köprülü'ye havale edilir. Köprülü, fakülte reisi sıfatıyla dilekçeyi "şâyân-ı müzâkere değil" diyerek doğrudan reddeder ve idareye geri gönderir. Ona göre "Âkıbet yaklaştıkça Ziya Bey tabii olarak muhakemesini kaybedecektir." Köprülü'nün, kendisi hakkındaki bir şikâyeti bizzat reddetmesi üzerine Yusuf Ziya, bu durumun "gayet gülünç bir hadise" olduğunu belirtir ve Köprülü'nün kendi davasında hâkim olamayacağını ima ederek kararı eleştirir.⁷¹ Bu son manevralarla birlikte artık iki tarafın da basında söyleyeceği bir şey kalmaz ve gözler tamamen Hukuk Fakültesi'nin vereceği nihaî karara çevrilir.

Yusuf Ziya'nın "tedrisâtını ve usûl-i tedrisini" denetlemeyi hedefleyen Hukuk Fakültesi toplantısı oldukça hararetle geçer. Üç kişilik komisyonun, "tetkikat netâicinin hukuk meclis-i müderisînine arz ve takdim" edilmesiyle başlayan toplantıda Yusuf Ziya'nın derslerinde kendi kişisel ve "nazariyata muhalif" araştırmalarına yer vermesi veya Yunan medeniyetinin kökenlerini Türklere dayandırmak gibi iddialar "gayri ilmi" bulunarak eleştirilir. Mamafih bu itirazlara rağmen yapılan oylamada çoğunluk, "Yusuf Ziya Bey'in tedrisatı yolunda olduğu, tarih-i hukuk dersinin usûlüne muvafık bir surette tedris edildiği" kararına varır. Toplantıdan sonra bir zafer edasıyla konuşan Yusuf Ziya, tedrisatının ilmen sabit olduğunu, şimdi sözünü tutma sırasının Köprülü'de olup artık "istifa etmesi" gerektiğini söyler. Nihayetinde Hukuk Fakültesi, bu kararın sadece onun müderislik liyakatiyle ilişkili olduğunu ve tarih tezlerinin içeriği ile meşgul olmadıklarını vurgulayarak meseleyi tekrar Dârülfünun Divanı'na havale eder.⁷²

Hukuk Fakültesi'nin kararını "Hiçbir şey ifade etmez" diyerek kabul etmeyen Köprülü, fakültenin meselenin aslı olan tarih ve filoloji iddialarına hiç dokunmadan sadece bir usûl kararı vererek konuyu geçiştirdiğini vurgular. Ona göre bu mesele kişisel bir çekişme olmayıp ortada "keşif namı altında, talebeye birtakım malayani şeylerden bahseden bir müderisin ehliyet-i ilmiyesi" problemi vardır. Artık iki fakülteden birbiriyle çelişen kararlar çıktığı için "Her şeyi, divanın kararı halledecektir" diyen Köprülü, gözünü nihaî merci olan Dârülfünun Divanı'nın yapacağı toplantıya çevirir.⁷³

71 *Cumhuriyet*, "Müderisler Arasındaki Münakaşa", s. 1-2; *Milliyet*, "Müderisler İhtilafı Galiba Büsbütün Sarpa Sardı", s. 1-4.

72 *Cumhuriyet*, "Müderislerin 'Alimlik Cahillik' Münakaşası", s. 1-2; *Milliyet*, "Hukuk Fakültesi Kararını Verdi", s. 1-2; *Vakit*, "Hukuk Fakültesi Reisi İstifa Etti", s. 1, 4.

73 *Milliyet*, "Hukuk Fakültesi Kararını Verdi", s. 2.

Hukuk Fakültesi'nin bu kararına tepkili olan isim sadece Köprülü değildir. Dârülfünun'daki gelişmeleri yakından takip eden Alman akademisyen Max Mueller, hukuk fakültesi senatosunun "bu dâhi tarih profesörüne psikiyatri kliniğinin misafirperver mekânlarına taşınmasını tavsiye etmesi" gerekirken, onun tedrisatının ilmî olduğu kararına vardığını, "böylelikle Yusuf Ziya'nın o paha biçilmez kıymetinin, üniversiteye ve bütün bilim dünyasına kazandırılmaya devam edileceğini" belirterek sürecin gidişatını alaycı bir dille eleştirir.⁷⁴

Dârülfünun Divanı'nın nihaî bir karar vermek üzere toplanacağı gün, oldukça önemli bir gelişme yaşanır: Yedi yıldır Hukuk Fakültesi reisliği görevini yürüten Aynizâde Hasan Tahsin Bey "esbâb-ı mücibe" bildirmeksizin görevinden istifa eder. Hasan Tahsin Bey, istifasının sebebi olarak uzun süredir devam eden ciddi "yorgunluğunu" gösterse ve bunun mevcut mesele ile "hiç alakadar olmaması" gerektiğini belirtse de, o dönemdeki yaygın kanı istifanın doğrudan doğruya iki müderris arasındaki tartışma ile ilgili olduğudur. Basına göre, Hukuk Fakültesi'nin Yusuf Ziya'yı koruyan kararı ile Edebiyat Fakültesi'nin Köprülü'yü destekleyen tavrı arasında bir "Edebiyat-Hukuk meselesi", yani fakülteler arası çatışma çıkması kaçınılmaz görünüyordu. Bu sebeple Hukuk Fakültesi reisinin, böylesi gergin bir ortamda fakültesini büyük bir kurumsal mücadelenin içine sokmaktan çekinerek görevinden ayrılmayı tercih ettiği yorumları yapılır.⁷⁵

2.5. Ankara'nın Müdahalesi ve Bitmek Bilmeyen Toplantılar

Dârülfünun içerisindeki bu kriz ve Hukuk Fakültesi reisinin istifası, sonunda Ankara'nın dikkatini çeker ve tartışma siyasî bir alana doğru kaymaya başlar. Dârülfünun Emîni Nûreddin Bey'e bir telgraf gönderen Maarif Vekâleti, duruma doğrudan müdahale eder. İki müderris arasındaki münakaşanın artık "çirkin bir safhaya dahil olduğunu" ifade eden Maarif Vekâleti, krizin daha fazla uzamaması için "Dârülfünun emininin bizzat müdahale" etmesi gerektiği uyarısını yapar.⁷⁶

Nihayet 1 Mayıs'ta Dârülfünun Divanı, Hukuk ve Edebiyat fakültelerinin birbiriyle çelişen kararlarını görüşmek üzere önemli bir toplantı gerçekleştirir. Üç saat süren toplantının sonunda, divan oy çokluğu ile Edebiyat

74 *Hamburger Fremdenblatt*, "Ein Trophäe der türkischen Wissenschaft", s. 2; Kalelioğlu, "Köprülüzade Mehmed Fuad'a Heidelberg Ruprecht Karl Üniversitesi Tarafından Verilen Fahri Doktora", s. 396. Bu köşe yazısında Max Mueller'in ismi açıkça geçmese de yazının sonundaki "Mu." ifadesi ve Mueller'in önceki yazısına olan üslup benzerliği sebebiyle müellifin kendisi olduğu anlaşılmaktadır.

75 *Milliyet*, "Hukuk Fakültesi Kararını Verdi", s. 2; *Vakit*, "Hukuk Fakültesi Reisi İstifa Etti", s. 1, 4; *Cumhuriyet*, "Dârülfünun Divanı Nihayet Bir Kararı Verdi", s. 1-3.

76 *Cumhuriyet*, "Müderrislerin 'Alimlik Cahillik' Münakaşası", s. 2.

Fakültesi'nin görüşünü benimser. Buna göre ihtilafı çözmek üzere yedi kişilik bir hey'et-i mütehasşısı kurulması kararlaştırılır; bu heyetin üyelerini öncelikle Yusuf Ziya ve Köprülü'nün aralarında anlaşarak seçmeleri, anlaşma sağlanamazsa üyeleri divanın ataması öngörülür.⁷⁷ Öte taraftan divan, verdiği kararı Dârülfünun Nizamnamesi'nin 15. maddesi yerine 24. maddesine istinat ederek alır. Dolayısıyla sürecin sonunda müderrislerden birinin üniversiteden ihraç edilmesinin söz konusu olmadığı netleştirilir. Ayrıca divanda Hukuk Fakültesi temsilcisi Ebülulâ Bey'in verdiği ve toplantıda kabul edilen bir takrirle, "Yusuf Ziya Bey'in divan kararıyla müderrislikten ıskatı mevzu-ı bahs" olmaktan kesin bir surette çıkarılır. Ne var ki Köprülü'nün haklı çıkması durumunda "Yusuf Ziya Bey'in ma-nen istifayı tercih edeceği" şeklinde bir beklenti oluşur.⁷⁸

Bu sırada Yusuf Ziya, tezlerini teyit edecek güçlü bir kanıt bulduğuna inanarak yeni bir hamle yapar. Ona göre Boğazköy'de kazılar yapan Chicago Üniversitesi'nden Profesör Hans Henning von der Osten'in yakın zamanda *American Weekly*'de yayımlanan bir makalesi; Yunan mitolojisinin bir Türk kavmi olan Hititlerden geldiğini, Zeus'un bir Hitit tanrısı olduğunu ve Avusturya armasındaki çift başlı kartalın bile Hititlerden alındığını ispatlamaktadır. Hatta Yusuf Ziya bu çalışmayı o kadar önemser ki, Hukuk Fakültesi'ndeki üç kişilik komisyon toplantısında kendisini savunmak üzere "mezkûr makaleyi ibraz ederek iddiasının sıhhatine şahit tutmuştur." Yusuf Ziya'nın bu girişimine karşı Köprülü ise konuyu henüz ciddiye almayan bir tavırla Hititlerin Türk olup olmadığına dair kesin bir delil olmadığını belirtmekle yetinir.⁷⁹

Ne var ki Yusuf Ziya'nın iddialarına dayanak olarak gösterdiği makalenin müellifi Profesör von der Osten, tartışmaların yaşandığı sırada İstanbul'da bulunmaktadır. Von der Osten, durumdan haberdar olur olmaz doğrudan gazetelere giderek bir tekzip yayımlar: *American Weekly* gazetesine böyle

77 *Milliyet*, "Divan Dün Son Kararını Verdi", s. 1, 4; *İkdam*, "Müderrislerin İhtilafının Son Safhası", s. 1; *Vakit*, "Müderrisler Münakaşasında Son Safha", s. 1, 4; *Cumhuriyet*, "Dârülfünun Divanı Nihayet Bir Kararı Verdi", s. 1-2.

78 *Vakit*, "Hakemler Halâ İntihap Edilmedi!", s. 1-2. Dârülfünun Nizamnamesi'nin 24. maddesi şu şekildedir: "Divanın vezâif-i ilmiyesi ve tedrisata müteallik olarak fakülte meclisi müderrislerinden tevdi olunan mukarreratı tetkik ve terakkiyât-ı ilmiyeye ait tetkikat ve taharriyatı teşvik ve kütüb-i ilmiye telif ve neşrini temin ve bu nevi âsar ashabına mükâfat itâsını vekâlete teklif ve ders ihdası ve lağvı ve tahvili hakkında fakülte meclislerince ittihaz olunan mukarreratı ve fakültelere ait nizamât ve talimatname layihalarını tetkik ve tasvip ve orta ve yüksek tedrisat hakkında mütalaa beyan etmekten ibarettir" (bk. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* 2, s. 355).

79 *Milliyet*, "Fuat-Yusuf Ziya Beyler Meselesi", s. 1, 4; *Cumhuriyet*, "Müderrislerin 'Alimlik Cahillik' Münakaşası", s. 2; *Milliyet*, "Hukuk Fakültesi Kararı Verdi", s. 2; *Vakit*, "Hakemler Halâ İntihap Edilmedi!", s. 2.

bir makale yazmadığını, bu yayınla hiçbir alakasının olmadığını, isminin bu tartışmaya karıştırılmasından rahatsızlık duyduğunu belirten von der Osten, kendi gerçek ilmî makalesini ise ciddi bir akademik dergiye gönderdiğini belirtir. Gazeteciler, Köprülü'nün de yardımıyla von der Osten'in orijinal makalesine ulaşır. Von der Osten'in bu makalesinin Yusuf Ziya'nın öne sürdüğü iddialarla hiçbir ilgisinin olmadığı ve Hitit tarihine ilişkin bilimsel bir araştırma olduğu ortaya çıkar.⁸⁰ Mamafih Yusuf Ziya, ortaya attığı mezkûr iddiaların uydurma olduğu anlaşılmasına rağmen sessizliğini koruyarak gelişmelere ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmaz.⁸¹

Dârülfünun Divanı'nın talebi üzerine süreç, iki müderrisin yedi kişilik hakem heyeti için kendi aday listelerini sunmalarıyla devam eder. Köprülü; Necip Asım, Zeki Velidi, Fazıl Nazmi ve Avram Galanti gibi dönemin önde gelen tarihçi ve Türkologlarının yanı sıra, Albert-Louis Gabriel ve Théodore Lefebvre gibi yabancı uzmanları aday gösterir.⁸² Yusuf Ziya ise başlangıçta “kendi kanâat-i ilmiyesini red veya tashih edecek zevâtın memleketimizde kâfi derecede bulunmadığı” bahanesiyle liste vermeyi reddetse de, “arkadaşlarından bazı zevatın ıbram ve ısrarı üzerine yedi kişilik bir hey'et-i ilmiye listesini emanete takdim etmiştir.” Bu listede Hukuk Fakültesi'nden meslektaşları Mustafa Zühtü, Tahir Taner ve Muammer Raşid Beylerin yanı sıra, Sinop Mebusu Rıza Nur, Biga Mebusu Sâmih Rifat ve Kars Mebusu Ahmet Ağaoğlu gibi dönemin önde gelen figürleri ile Mısırlı Mustafa Nüreddin Bey bulunur.⁸³ Köprülü'nün seçtiği isimlerden ilk dördünün tartışma sürecinde onun görüşlerine katıldıklarını açıkça beyan ettikleri göze çarpmaktadır. Yusuf Ziya'nın adaylarından ilk üç ismin Hukuk Fakültesi'nden meslektaşları, son dört ismin ise bu süreçte konuya dair görüşlerini açıklamaları dahi genel düşünce dünyalarının kendisine oldukça yakın kimseler olduğu görülmektedir.⁸⁴

80 *Milliyet*, “Mesele Çatallaştı”, s. 1; *Vakit*, “Şikago Dârülfünunu Müderrisi Ne Diyor?”, s. 2. Von der Osten'in gazetelerde ismi geçmeyen bu makalesi, Ocak 1927'de *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*'da yayımlanan “Explorations in Hittite Asia Minor” adlı çalışmadır. Bu makale, daha sonra 1929 yılında University of Chicago Press tarafından kitap olarak basılmıştır.

81 Yaklaşık üç yıl sonra, Mayıs 1930'da Von der Osten'in yolu bu kez bizzat Mustafa Kemal ile kesişecektir. Çankaya'daki bir akşam yemeğinde gerçekleşen bu görüşmede Mustafa Kemal, Von der Osten'den “Hititlerin Türk olduklarına ilişkin bir açıklama yapmasını” talep etmiş; ancak Alman arkeolog bu teklifi reddetmiştir. Babaoğlu, “Amerikalı Bir Arkeoloğun Merceğinden”, s. 330–331.

82 *Milliyet*, “Divan Toplanıyor”, s. 3.

83 *Vakit*, “Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar”, s. 1-2.

84 Nitekim Rıza Nur, 1924 ile 1926 yılları arasında yayımladığı oldukça hacimli *Türk Tarihi* adlı eserinde Hitit, Elam ve Sümerlerin Türk kökenli olduklarına işaret etmesinin yanı sıra İran, Hindistan ve Çin'i de bu sınıfa dahil etmektedir (bk. Khachatryan, “Dr. Rıza Nur”, s. 41-47). Sâmih Rifat, 1922 yılında kaleme aldığı *Türkçede Tasrif-i Huruf Kanunları ve Tekellümün Menşei* adlı eserinde Türklerin dünyanın en kadim ırkı olduğunu

Yusuf Ziya ve Köprülü'nün listeleri uyuşmayınca Dârülfünun Divanı, kendi hakem heyetini atama yoluna gider. Divanın seçtiği yedi kişilik nihaî heyet, her iki listeden de isimler içeren karma bir yapıya sahiptir: Hukuk Fakültesi'nden Tahir Taner ve Muammer Raşid, Edebiyat Fakültesi'nden Fazıl Nazmi, Avram Galanti, Albert-Louis Gabriel ve Georges Dumézil ile Fen Fakültesi'nden Ahmet Müştak.⁸⁵ Divan, bu şekilde farklı disiplinlerden uzmanlarla konuyu en geniş çerçevede ele almaya çalışır. Ancak divanın kararının hemen ardından Nûreddin Bey'in basına yaptığı açıklamalar, sürecin oldukça hassas ve siyasi bir denge gözetilerek yürütüldüğünü göstermektedir. Nûreddin Bey, heyet için bir zaman sınırı belirlenmediğini söylemiş, heyet kararının divan için bağlayıcı olup olmayacağı sorusunu ise cevapsız bırakmıştır.⁸⁶

Divanın bu kararı taraflarca farklı şekilde karşılanır. Divanın konunun uzmanı olan kişileri seçtiğini ve meselenin kişisel olmadığını ifade eden Köprülü, karardan son derece memnundur. Buna karşılık Yusuf Ziya ise karara sert tepki gösterir. Heyette Edebiyat Fakültesi'nden dört, Hukuk Fakültesi'nden ise sadece iki üye seçilmesinin adaletsizlik olduğunu savunan Yusuf Ziya, divana bir itiraz takriri sunarak kararın iptal edilmesi talebinde bulunur. Ona göre bilhassa eski muhaliflerinden olan Fazıl Nazmi'nin heyete alınması, kararın iptalini gerektiren açık bir gerektirir.⁸⁷

Yusuf Ziya, divanın hakem heyetine itiraz ederken, tartışmaya bu defa bizzat onun kaynak olarak gösterdiği isimlerden biri olan Köprülü'nün asistanı Abdülkadir İnan dahil olur.⁸⁸ İnan, Yusuf Ziya'nın makalelerinde kendi notlarından faydalandığını belirtmesi üzerine bir açıklama yapmak zorunda kaldığını belirtir.⁸⁹ Yusuf Ziya'yı, kendisine notları verirken yap-

ifade edip bütün dillerin kökeninin de Türkçe olduğunu öne sürmektedir (bk. Aytürk, "Turkish Linguists Against the West", s. 13-15). Ahmet Ağaoğlu ise 1922 yılında kaleme aldığı *Pontus Meselesi* kitabında Hitit ve Sümerlilerin Türk olduğunu ifade etmektedir (bk. Erımtan, "Hittites, Ottomans and Turks", s. 141-171). Mısırlı Nûreddin Bey ise "medeniyet-i insâniyenin vâzı, nâsiri, ilk keşfiyat ve ihtiraât-ı ilmiye ve sanayiînin mübdi", sahibi, beşeriyetin hayât-ı medeniyesinde ilk mualliminin Türkler olduğunu" düşünmektedir (bk. Seni, "Türkiye Haricinde Bir Türk Alimi-Nureddin Mustafa Bey'in Şahsiyeti ve Zihniyeti", s. 333). Rıza Nur'un aktardığına göre Mısırlı Nûreddin Bey, Yunan mitolojisinin aslında Türk mitolojisinden ibaret olduğu kanaatinde ve bu konuda Yusuf Ziya ile aynı çizgide olup onunla benzer argümanları savunmaktadır (bk. Rıza Nur, *Türk Tarihi*, XI-XII, s. 354-355; Ayvazoğlu, "Etimolojik Türkçülük", s. 41).

85 *Milliyet*, "Dârülfünun Divanı Dün Kararını Tebliğ Etti", s. 1-2; *İkdam*, "Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar", s. 1.

86 *Vakit*, "Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar", s. 1-2.

87 *Cumhuriyet*, "Müderrisler Münakaşası Bir Çıkma mı Girdi?", s. 1-2.

88 *Vakit*, "Yusuf Ziya Bey'i İtham Edenler İkileşti", s. 1.

89 Yusuf Ziya, *Milliyet* gazetesinde seri olarak yayımladığı yazı dizisinin altıncısında şu cümleleri kullanmıştır: "Türk kabilelerinin ekserisi hakkındaki malumatımı Başkırth

tığı uyarılara rağmen “pek vâzih ve doğru kaydedilen isimleri bile tahrif etmekle” itham eden İnan, bu iddiasını somut örneklerle de destekler: Yusuf Ziya’nın Antik Yunan kabileleriyle bir tuttuğu “kırk”, “yüz” gibi isimlerin aslında kabile adı değil, eski Türklerdeki “bölük, tabur” gibi askerî birim adları olduğunu belirtir. Öte taraftan Yusuf Ziya’nın “Gafer” ve “Kefil” adlarını Yunan kabileleriyle ilişkilendirmesine karşı çıkan İnan, bu adların aslında Özbek ve Türkmen boylarının birkaç nesil önceki Müslüman ataları olan “Abdülgafer” ve “Zülkifl”den türediğini belirtir. Bu gibi hataları sert bir şekilde eleştiren İnan, Yusuf Ziya’nın hem tarihsel yorumlarında hem de temel aldığı ham verileri okuma, anlama ve kullanma biçiminde ciddi problemler olduğunu göstererek Köprülü’ye ilmî camiadaki desteğin artmasını sağlar.

Abdülkadir İnan’ın eleştirilerine Yusuf Ziya’nın cevabı ise oldukça sert olur. Ona göre Köprülü, İnan’ın “kimsesiz ve muhacir” olmasını suistimal etmiş ve onu Türkiyat Enstitüsü’ndeki “beş-on kuruş” maaşını kesmekle tehdit ederek bu yazıyı yazmaya zorlamıştır. Ayrıca Yusuf Ziya, İnan’ın ilmî yetkinliğini küçümseyerek onu bir veri toplayıcısı olarak tasvir eder ve bu verilere ilişkin yorum ve izahın kendi ilmî salahiyyetinde olduğunu ifade eder. İnan’ın düzeltmelerini “yanlış”, “uydurma” ve “indî mütalaa” olarak nitelendiren Yusuf Ziya, notlarındaki tahrifat suçlamasını kesin bir dille reddeder.⁹⁰

Yusuf Ziya, Abdülkadir İnan gibi münekkitlerle kamuoyu önünde mücadelelerini sürdürürken, tartışmanın asıl ve nihai sonucunu belirleyecek olan kurumsal süreç de Dârülfünun Divanı’nda işlemeye devam eder. Yusuf Ziya’nın, genel olarak hakem heyetinin teşkiline, özelde ise Fazıl Nazmi’nin tarafsızlığına yönelik olarak yaptığı resmî itirazı Dârülfünun Divanı’nın nihai karar sürecindeki son pürüzü teşkil etmektedir. Fazıl Nazmi ise Yusuf Ziya’ya yönelttiği eleştirilerin üç buçuk sene önceki eski bir tartışmaya ait olduğunu ve mevcut mesele ile bir ilgisi bulunmadığını belirterek hey’et-i mütehassısaye alınmasının tarafsızlığına zarar vermeyeceğini vurgular.⁹¹ 8 Mayıs’ta toplanan Dârülfünun Divanı, Fazıl Nazmi’nin önceki beyanatının sadece “ilmî bir mütalaa” içerdiğine ve tarafsızlığını ihlal etmediğine kanaat getirerek Yusuf Ziya’nın itirazını “gayri vârit” sayar ve

Abdülkadir Efendi’ye medyunum... Bu zat bir buçuk sene evvel *Türkiyat Mecması*’nın ilk nüshasında Kırgız kabâilinin isimlerini neşretti. Bu malumat benim için pek çok müfid idi. Bundan sonra Türkmen kabilelerinin isimlerini neşredecekti. Hâlâ neşrolunmadı. Çünkü *Türkiyat Mecmuası* çıkmadı. Fakat ben bu zatı buldum ve Türkmen kabilelerinin isimlerine ait olan listeyi kendisinden talep ettim... Bu listenin bir sureti bendedir” (bk. *Milliyet*, “Yusuf Ziya Bey’den Fuat Bey’e”, s. 4; Yusuf Ziya’nın bahsettiği makale için bk. Abdülkadir İnan, “Türk Kabile İsimlerine Dair”, s. 258-265).

90 *Vakit*, “Başkırdlı Abdülkadir Bey’in Notları”, s. 1.

91 *Cumhuriyet*, “Müderrisler Maçında Kim Galip Gelecek?”, s. 1.

reddeder. Dârülfünun Emini Nüreddin Bey, bu kararla artık "söylenecek bir şey kalmadığını" ve heyetin önündeki bütün engellerin kalktığını belirtir.⁹²

Bu son pürüzün de ortadan kalkmasıyla birlikte yedi kişilik hey'et-i mütehassısa nihayet çalışmalarına başlar. Yusuf Ziya, divana yaptığı itirazlar reddedilmiş olsa da sürece katılmayı ve kendisini savunmayı ihmal etmez. Tezlerine kaynak olarak kullandığı belge ve risaleleri komisyona teslim eder. Hey'et-i mütehassısanın görevi, her iki müderisin iddialarını ve özellikle Köprülü tarafından eleştirilen Yusuf Ziya'nın ders notlarını inceleyerek divana nihaî bir rapor sunmaktır. Mayıs ve haziran ayları boyunca yoğun bir tetkik sürecine giren heyet, her uzmanın konuyu kendi ihtisas alanında ayrı ayrı incelemesi ve bireysel raporlar hazırlaması yönünde bir çalışma yöntemi benimser. Sürecin başında her iki müderisten de tezlerini yazılı olarak savunmaları talep edilir. Köprülü kendi itiraznamesini sunarken Yusuf Ziya'nın cevabını geciktirmesi ve sunduğu cevapların da hey'et-i mütehassısa tarafından "tamamen kanaat-bahş" bulunmaması üzerine kendisinden ek izahat talep edilir, bu durum ise sürecin uzamasına sebep olur.⁹³

Heyetin bu yavaş ve titiz çalışması, kamuoyunda sabırsızlığa ve birtakım söylentilere yol açar. Gazeteler aradan bir ay geçmesine rağmen bir sonuç alınamamasını, meselenin "örtbas edileceği" şeklinde yorumlamaya başlar. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir haberde, heyetin "ne suya, ne sabuna dokunmadan" meseleyi kapatacağı öne sürülür. Ancak bu iddialara karşı heyet üyeleri basına demeçler vererek konunun basit bir mesele olmadığını ve "inceden inceye tetkikat" yaptıklarını belirterek kendilerini savunur. Mamafih "Dârülfünun mahâfili meselenin örtbas edileceği kanaatindedir."⁹⁴ Nihayet 20 Haziran'da hey'et-i mütehassısanın bir karara varacağı kamuoyuna duyurulur. Ne var ki bu tarih gelir ve geçer, fakat beklenen nihaî karar bir türlü kamuoyuna açıklanmaz.⁹⁵

92 *Vakit*, "Yusuf Ziya Bey'in İtirazı Reddedildi", s. 3; *Milliyet*, "Karar Verildi", s. 1, 4.

93 *Milliyet*, "Karar Verildi", s. 1, 4; *Cumhuriyet*, "Hey'et-i Mütehassısa İçtimarı", s. 3; *Milliyet*, "Müderisler İhtilafı", s. 3; *Vakit*, "Dârülfünun Münakaşası", s. 2; *Milliyet*, "Müderisler İhtilafı", s. 2; *Vakit*, "Mütehassıslar Dün Toplandı Fakat Uzun Boylu Müzakeratta Bulunmadılar", s. 4; *Cumhuriyet*, "Dârülfünun'daki İhtilaflar", s. 3; *Milliyet*, "Müderisler İhtilafı", s. 3; *Vakit*, "Dârülfünundaki Münakaşa", s. 2.

94 *Cumhuriyet*, "Ne Suya, Ne Sabuna Dokunmadan", s. 1; *Cumhuriyet*, "Müderisler İhtilafı Örtbas Edilecek Mi?", s. 2.

95 *Milliyet*, "Beyaz mı Kırmızı mı?", s. 3; *Cumhuriyet*, "Müderisler İhtilafı", s. 3; *İkdam*, "Müderisler Münakaşası", s. 2; *Milliyet*, "İçinden Çıkılamıyor", s. 3; *Milliyet*, "Müderisler İhtilafı", s. 3; *Akşam*, "Müderisler İhtilafı", s. 2; *Cumhuriyet*, "Müderisler İhtilafı Hâlâ Tetkik Edilmektedir", s. 2; *Vakit*, "Dârülfünun Münakaşası", s. 2; *Milliyet*, "Kat'i Şekil", s. 4.

Dârülfünun'un bu sessizliğinin ve meselenin sürüncemede bırakılması- nın ardındaki önemli ipuçları, Türk matbuatından ziyade yabancı basının satır aralarında açığa çıkmaktadır. Gelişmeleri yakından takip eden Alman basınında hey'et-i mütehassısın bir karara varmasının beklendiği 20 Haziran tarihli bir habere göre, "Haftalardır korku içinde ter döken hey'et-i mütehassısa... Fuat Köprülü'yü haksız bulamamakta, ancak Yusuf Ziya Bey'i de mahkûm edememektedir." Zira "Ankara'nın aşırı milliyetçiliği zemininde yeşeren" bir ortamdan güç alan Yusuf Ziya, bu tezlerini tam da "Ankara'nın teşvikiyle" dile getirmektedir. Gazeteye göre hey'et-i mütehassısa, yeni siyasi iradeyi karşısına almamak adına bir uzlaşma yolu arasa da Köprülü'nün ilmi duruştan taviz vermeyen kararlı iradesi karşısında "sürekli başarısız olmaktadır." Sürecin bu kadar çıkmaza girmesi ve yaşanan bu kriz, Türkiye'de artan "aşırı milliyetçiliğin" bir neticesi olarak yorumlanmaktadır.⁹⁶

Alman matbuatındaki bu iddiaları doğrulayacak somut bilgiler, iki ay sonra, 21 Ağustos 1927'de *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir haberle gün yüzüne çıkmaktadır. Habere göre süreç hâlâ bir sonuca bağlanamamış ve âdeta akamete uğramıştır. Öyle ki, yedi kişilik hey'et-i mütehassısadaki beş müderris raporunu teslim etmişse de Hukuk Fakültesi'nden iki üyenin raporu hâlâ beklenmektedir.⁹⁷ Bununla birlikte gazete oldukça önemli bir bilgi aktarır: Teslim edilen raporlara göre "Yusuf Ziya Bey'in iddiaları aleyhindeki kanaatler ekseriyeti teşkil etmektedir."⁹⁸ Dolayısıyla tam da gazetelerin öngördüğü gibi ilmi olarak Yusuf Ziya'nın haksız bulunduğu ancak resmî kararın ilan edilmediği bir "örtbas" durumu fiilen gerçekleşmiş olur. Neticede meşhur "müderrisler ihtilafı" resmî bir sonuca bağlanmadan zamanla kamuoyunun gündeminden düşer.⁹⁹

2.6. Tartışmanın Son Perdesi: Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti ve Hey'et-i Mütehassısın Raporları

1928 yılına gelindiğinde Yusuf Ziya, hukuk tarihi derslerinde ve *Milliyet* gazetesinde yayımladığı yazı dizisinde öne sürdüğü bütün iddialarını çok daha geniş bir şekilde savunduğu *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti* adlı

96 *Neue Mannheimer Zeitung*, "Türkischer Uebernationalismus", s. 1; Kalelioğlu, "Köprülüzade Mehmed Fuad'a Heidelberg Ruprecht Karl Üniversitesi Tarafından Verilen Fahri Doktora", s. 393.

97 Köprülü'nün, raporunu henüz teslim etmeyen mütehassısların acele etmesi yönündeki baskısı da neticesiz kalmıştır. *Vakit*, "Dârülfünun'da Divan Dün Mühim Kararlar Verdi", s. 4.

98 *Cumhuriyet*, "Dârülfünun Haberleri", s. 2; Akbayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, s. 362.

99 Öte taraftan Yusuf Ziya, sonraki sene hukuk tarihi derslerinde benzer nazariyelerini anlatmaya devam edecektir (bk. Ziya, *Tarih-i Hukuk* [1928]).

kitabını yayımlar.¹⁰⁰ Kitabın önsözünde, bir önceki yıl yaşanan tartışmalara doğrudan atıfta bulunan Yusuf Ziya, meselenin New York'tan Arjantin'e kadar bütün dünyada ilgi uyandırdığını ve konuya ilişkin mektuplar aldığını belirtir. Öte taraftan kendisine yöneltilen "hayalperverlik" ve "müfrit milliyetçilik" gibi ithamları da reddeder. Bu çalışmayı "hiss-i milli" ile kaleme almadığını, aklının "hukuk ve usûl ile" çalıştığını ve hayallerle kapılamayacağını ifade eder. Kendisini bu şekilde savunduktan sonra Yusuf Ziya, kitabının giriş bölümünde büyük teorisini yeniden ortaya koyar. Ona göre Antik Yunan, Hitit, Bâbil ve Mısır gibi büyük medeniyetler, aslında tek ve daha kadim, ne Hint-Avrupaî ne de Semitik olan bir ana medeniyetin farklı coğrafyalardaki yansımalarıdır. Bu medeniyetin beşîğinin Orta Asya ve medeniyeti dünyaya yayan halkın da Türkler olduğunu tekrar öne süren Yusuf Ziya, kitabının ilerleyen bölümlerinde dil bilimsel, mitolojik ve etnolojik verilerle bu teorisini temellendireceğini belirtir. Bu büyük projenin ilk adımını attığını belirten müellif, "Ben bir çığır açtım" diyerek fikirlerini gelecek nesillere emanet eder: "Ümit ederim ki Türk gençliği bunu şâhrâha tahvil edecektir."¹⁰¹

Yusuf Ziya'nın kitabını yayımlamasının ardından, konu üzerindeki bir yıllık sessizlik Ağustos 1928'de *Milliyet* gazetesi tarafından bozulur.¹⁰² Geçen yıl "örtbas edildiği" düşünülen bu önemli ilmî meseleyi aydınlatmayı bir "neşriyat vazifesi" sayarak konuyu yeniden gündeme taşıyan gazete, bir yıl önce seçilen hey'et-i mütehasşısadan önemli isimlerin Yusuf Ziya'nın kitabına yönelik değerlendirmeleri ve Yusuf Ziya'nın bu raporlara verdiği nihai cevapları yayımlayacağı sekiz günlük bir yazı dizisi başlatır.¹⁰³ Tartışmanın baş aktörü Köprülü de bekleneneği üzere bu yeni sürece dahil olur. Yusuf Ziya'nın ilgili kadim dilleri ve hatta "eski Türk filolojisini hiç bilmediğini" ileri süren Köprülü, kullandığı yöntemin kelimeler arasındaki "zâhiri benzerliklerle" kurgulanmış, "şaşaalı, fakat esassız" bir çaba olduğunu belirtir.¹⁰⁴ Fazıl Nazmi ve Avram Galanti, ortak kaleme aldıkları raporlarında, Yusuf Ziya'nın bu tür iddialarda bulunabilmek için gereken filolojik

100 13 Mart 1928 tarihli bir gazete haberinde, bu eserin kaleme alınma saiki, Dârülfünun'daki mütehasşıs heyetin kararsızlığına bağlanmış ve kamuoyundaki polemik beklentisi şu sözlerle aktarılmıştır: "Münakaşanın halli için o zaman müderrislerden mürekkep olmak üzere teşkil eden heyet, müsbet bir karar vermediği için Yusuf Ziya Bey nokta-i nazarını ispat sadedinde kitap çıkarmaya başlamıştır. İki müderris arasındaki münakaşanın yeniden alevleneceği tahmin olunuyor." *Ahenk*, "Yeniden Alevlenecek mi?", s. 1.

101 Yusuf Ziya, *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti*, s. 3-18.

102 Park, *The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü*, s. 234-235.

103 *Milliyet*, "Türk'ün Kable't-Tarih Medeniyeti - I", s. 1-2; *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti - VIII", s. 4.

104 *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti - III", s. 2.

ve tarihsel donanımına sahip olmadığını ve en temel kronoloji kurallarını dahi ihlal ettiğini belirterek sert eleştiriler yöneltilir. Ayrıca raporlarının sonuna Fazıl Nazmî'nin 1923 yılında Yusuf Ziya'nın iddialarına karşı verdiği konferans metnini de eklerler.¹⁰⁵ Heyetteki yabancı uzmanlardan Georges Dumézil'e göre "ne Yunanca'yı ne de Hint-Avrupaî lisanîyat mefhumunun çerçevesini ve mazrufunu" bilen Yusuf Ziya'nın teorisi, ilgili dillerin temel ses kanunlarını ve modern dil biliminin en temel prensiplerini tamamen yok sayan ve ilmî açıdan imkânsız bir "anarşi"den ibarettir.¹⁰⁶

Bu sert eleştiriler karşısında Yusuf Ziya, münekkitlerine son derece kişisel ithamlarla cevap verir. Ona göre kendisine yöneltilen eleştirilerin arkasında şahsî ve art niyetli âmiller yatmaktadır. Köprülü'yü "aciz, zavallı bir Türko-log" ve Edebiyat Fakültesi'nde bir "diktatör" olmakla suçlayan Yusuf Ziya, diğer "zavallı" müterizlerinin de "mütalaalarında samimi olmaktan ziyade Köprülü'nün şerrinden" korunmak için böyle davranmak zorunda kaldıklarını iddia eder. Gerek Yunanca gerekse ilgili diğer lisaneleri bilmemesinin bir eksiklik olmadığını savunan Yusuf Ziya, münekkitlerini ilmî açıdan yetersizlikle itham ederken kendisini ise Isaac Taylor ve Carra de Vaux gibi Avrupalı bilginlerin Türkçeye yeterince vâkıf olmamaları yüzünden "muvaflak olamadıkları" bu meseleyi çözüme kavuşturan kişi olarak takdim eder. Sözlerini ise milliyetçi bir meydan okuma ile nihayete erdirir: Türk milletine kazandıracağı bu büyük şerefın Dârülfünun'a mensup –sırasıyla Fazıl Nazmî, Avram Galanti ve Georges Dumézil'i kastederek– "bir Giritli ile bir Müsevî ve bir Fransız'ın" engellemesiyle durdurulamayacağını belirtir.¹⁰⁷

Görüldüğü üzere *Milliyet* gazetesindeki bu neşriyat silsilesi, önceki yılın ağustos ayında basına sızan, "Yusuf Ziya Bey'in aleyhindeki kanaatler ekseriyeti teşkil etmektedir" şeklindeki bilgiyi kesin olarak teyit etmektedir. Hey'et-i mütehasşısı Köprülü'yü haklı bulmuştu. Peki hey'et-i mütehasşısının verdiği bu karar, niçin Dârülfünun Divanı tarafından resmen ilan edilmemiş ve tartışma fiilî bir "örtbas" ile sonuçsuz bırakılmıştı?

2.7. Tartışmanın Siyasî Arka Planı: Mustafa Kemal'in Rolü ve Sürecin Âkıbeti

Dârülfünun'un nihaî kararı resmen ilan etme konusundaki çekincesi ve buna eşlik eden suskunluğunun arka planı yakından incelendiğinde, Alman basınının "aşırı milliyetçilik" ve "Ankara'nın teşviki" ifadeleriyle işaret ettiği siyasî dinamiklerin meselenin seyrinde belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Bu dinamiklerin merkezinde ise bizzat Mustafa Kemal'in

105 *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti - IV", s. 2.

106 *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti - V", s. 2.

107 *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti-VI", s. 5; *Milliyet*, "Kable't-Tarih Türk Medeniyeti-VII", s. 5.

Yusuf Ziya ile kurduğu şahsî ilişki ve onun görüşlerine olan bağlılığı yer almaktadır. Nitekim manevi kızı Afet İnan'ın aktardığına göre "Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda, Yusuf Ziya'ya bu konular hakkında sorular soruyor ve onu dinliyordu. O [Yusuf Ziya - T.K.] hukuk konuları içinde bu konuya değindiğini anlatırken, çalışmalarının neticesini değişmeyen bir kanaat olarak savunuyordu."¹⁰⁸ Yusuf Ziya'nın öne sürdüğü tezlerin Mustafa Kemal tarafından ne kadar benimsenip içselleştirildiğini ise yakın çevresinde bulunan halk bilimci M. Şakir Ülkütaşır'ın tanıklığı netleştirmektedir. Mustafa Kemal'in Köprülü-Yusuf Ziya tartışmasıyla pek yakından ilgilendiğini belirten Ülkütaşır,¹⁰⁹ 1928 yılında Mustafa Kemal ile yaptığı bir sohbette bu tartışmanın gündeme geldiğini ve uzun süre üzerinde durulduğunu aktarmaktadır. Ülkütaşır, Köprülü'nün argümanlarını "daha bilimsel, daha doğru" bulurken Mustafa Kemal, "Yusuf Ziya'nın tezini kabul ve hararetle savunuyordu." Hatta Mustafa Kemal, Yusuf Ziya'nın kitabında yer alan "nebo-nebi" kelimelerinin kökeni gibi spesifik örnekleri izah etmeye çalışıyordu. Bu durum karşısında Ülkütaşır, Mustafa Kemal'in, Yusuf Ziya'nın o sırada yeni yayımlanan *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti* adlı eserini "âdeti ezberlercesine" okuduğunu fark eder. Ülkütaşır, Köprülü'yü haklı bulsa da Mustafa Kemal'in hararetle savunmaları karşısında geri adım atmak zorunda kalır ve "Büyük ve aziz öğretmenimizi bu işte memnun edecek şeklin daha çok sükût etmek olduğunu anladım ve öyle de yaptım" diyerek meseleyi istemeyerek de olsa kapatır.¹¹⁰

Mustafa Kemal'in Yusuf Ziya'ya yönelik kişisel himayesinin Dârülfünun'daki güç dengelerini nasıl değiştirdiğini gösteren en somut olay ise 1930 yılında yaşanır. Dârülfünun'u ziyareti sırasında bazı müderrisleri çeşitli konularda tartıştırmak üzere seçen ve etrafında toplayan Mustafa Kemal'in tercih ettiği isimler arasında Yusuf Ziya ve Köprülü de vardır. Hadiseyi bizzat aktaran Berkes'e göre Mustafa Kemal'in bu ikiliyi seçmesi, birkaç sene önce aralarında geçen tartışmaları tekrar gündeme getirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal bir ara Köprülü'ye dönerek, "Eti, Ege, Aka...lardan bahsedelim. Bunlar üzerinde kim konuşacak?... Siz, Fuat Köprülü Bey?" şeklinde bir soru sorar. Bu imalı sual karşısında Köprülü, biraz da anı kurtarmak istermişçesine kaçamak bir cevap verir: "Mazur görmenizi istirham ederim, bendeniz Türk dili edebiyatı ile meşgulüm." Berkes'e göre "son derece kendini beğenmiş, her istediğine çatabilen" ve daha önce "Yusuf Ziya'ya saldıran" Köprülü, o gün Yusuf Ziya'nın karşısında, "Göze batacak ölçüde suspus ol[muştu]." Berkes,

108 Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s. 288; Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 623.

109 Şakir Ülkütaşır, "Fuat Köprülü", s. 977.

110 Ülkütaşır, *Atatürk*, s. 102-103; Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 638.

Köprülü'nün bu tavrını "Atatürk'ün yeni tarih görüşünü benimsemesi karşısında İstanbul Üniversitesi'ndeki hocalığını kaybetme tehlikesinin son noktasında kendini kurtarması" olarak yorumlar. Zira Berkes'e göre Mustafa Kemal, Türk tarihini Batılı "oryantalistlerin ve onların Köprülü gibi ardıllarının görüşlerinden kurtarmayı" çoktan gözüne kestirmişti.¹¹¹

Öte yandan Mustafa Kemal'in Yusuf Ziya'nın eserlerine duyduğu ilgi, özel sohbetlerle sınırlı kalmayarak yabancı muhataplarla ilişkilerine de yansımıştır. Nitekim Mustafa Kemal, 1932'deki I. Türk Tarih Kongresi'nde, bizzat müellifi Yusuf Ziya tarafından kendisine takdim edilen ve şahsî kütüphanesinde bulundurduğu *Arier und Turanier* (Ariler ve Turaniler) kitabını¹¹² Amerikalı Büyükelçi Charles Sherrill'e göstererek bu eserden övgüyle bahsetmiş ve Yusuf Ziya'nın "konuyu ele alışından duyduğu memnuniyeti" dile getirmiştir.¹¹³ Şimdiye kadar aktardığımız bu anılar, Dârülfünun Divanı'nın niçin net bir karara varamadığına ve hey'et-i mütehasşisanın Köprülü'yü haklı bulan raporlarının niçin ilan edilemediğine dair önemli ipuçları vermektedir.

Yusuf Ziya'nın tezlerinin resmî tarih anlatısıyla uyumlu olması, kurumsal ve siyasî yükselişini de beraberinde getirmiştir. Nitekim Yusuf Ziya, Mustafa Kemal'in himayesinde 1930 yılında kurulan Türk Tarih Heyeti'ne atanırken, Köprülü bu heyetin dışında bırakılmıştır. Türk tarih tezinin ilk resmî girişimi olan ve mezkûr heyet tarafından kaleme alınan *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930) adlı eserin yazarları arasında Yusuf Ziya yer alırken Köprülü doğal olarak kendine yer bulamamıştır.¹¹⁴ Ertesi yıl kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne (Türk Tarih Kurumu) ise Yusuf Ziya kurucu üye sıfatıyla katılmış, Köprülü ise bu yeni cemiyete ancak yirminci sıradan üye olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵ Bu kurumsal yükselişin ardından Yusuf Ziya, 1931 yılında CHP'den Eskişehir milletvekili seçilerek Meclis'e girmiştir.

Bu yeni siyasî iklim, Yusuf Ziya'yı ve onun romantik tarih anlayışını güçlendirirken,¹¹⁶ bir zamanlar ona karşı çıkan isimleri ise zor bir seçimle karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim bu süreçte en net tavır, I. Türk Tarih Kongresi'nde resmî tarih tezinin Orta Asya'daki büyük kuraklık gibi temel iddialarına ilmî itirazlarda bulunan Zeki Velidi Togan'dan gelmiştir.

111 Berkes, *Atatürk*, s. 20-24; Uysal, "Atatürk'ün Dârülfünun'u Ziyareti", s. 26; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 2*, s. 101-104.

112 Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 623.

113 Babaoğlu, "Amerikalı Bir Arkeoloğun Merceğinden", s. 330-331.

114 Komisyon, *Türk Tarihinin Ana Hatları*.

115 Sönmez, *Mehmed Fuad Köprülü*, s. 308.

116 Konu hakkında çalışma yapan Seyfullah Kara; Reşit Galip ve Şevket Aziz Kansu gibi isimlerin yanı sıra Yusuf Ziya'yı da romantik tarih anlayışına sahip kişiler arasında saymaktadır (Kara, "Millî Tarih Anlayışının Romantik Devri", s. 326-327).

Togan, bu eleştirileri sebebiyle gerek toplantıda gerekse basında cehaletle itham edilmiş ve nihayetinde Dârülfünun'daki görevinden istifa ederek ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Denilebilir ki Togan'ın bu âkibeti, diğer potansiyel münekkittler için bariz bir emsal teşkil etmiş ve resmî tarih tezine getirilecek ilmi itirazların ne gibi sonuçlar doğuracağını açıkça göstermiştir.¹¹⁷

Zeki Velidi Togan'ın başına gelenleri gören Köprülü ise aynı kongrede dile getirdiği ılımlı eleştirilerin bile sert bir tepkiyle karşılanması üzerine "geri adım atmış ve ifadelerini tevil cihetine gitmiştir."¹¹⁸ Bu noktadan sonra Köprülü, siyasî iradeye karşı açık bir muhalefette bulunmak yerine "pragmatik bir tutum" benimsemiştir. Resmî tarih ve dil tezlerini alenen eleştirmekten kaçınan Köprülü, aksine Türk Tarih ve Dil kurumlarının faaliyetlerine katılarak kongrelerde oturum başkanlıkları yapmış, bununla da yetinmeyerek Cumhuriyet'in dil ve tarih sahasındaki inkılaplarını öven makaleler kaleme almış, nihayetinde mevcut iktidarla uzlaşmacı bir ilişki kurmuştur. Köprülü'nün bu pragmatik yaklaşımı ise bekleneyeceği üzere karşılıksız kalmamıştır. 1931 yılında kaybettiği Edebiyat Fakültesi reislğine 1933'te yeniden atanan Köprülü, daha sonra Mustafa Kemal'in Çankaya'daki sohbet meclislerine davet edilmiş, nihayet 1935'te Atatürk tarafından milletvekili olarak atanmıştır. Bu siyasî taltifin ardından Köprülü, yine "Atatürk'ün isteği" doğrultusunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Mülkiye Mektebi'nde Türk tarihine ilişkin dersler vermeye başlamıştır.¹¹⁹ Aynı yıllarda Köprülü'nün Yusuf Ziya ile Türk Dil Kurumu çatısı altında kurulan dört kişilik resmî bir komisyonda birlikte görev alması,¹²⁰ hiç şüphesiz bu pragmatik dönüşümün en çarpıcı yansımalarından biridir. Esasında tüm bu gelişmeler, "müderisler ihtilafı"nın neticesinin siyasî iradenin yönlendirmesiyle şekillendiğini göstermektedir. Mustafa

117 Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 637-638.

118 Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 638; Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, s. 153-160.

119 Sönmez, *Mehmed Fuad Köprülü*, s. 311-314. Nitekim Colin Imber'e göre Köprülü'nün 1937 yılında II. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu "Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseleri: İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?" başlıklı tebliğde ifade ettiği "şeylerin çoğuna inanıp inanmadığı dahi şüphelidir. Köprülü'nün bu makaleyi yazmadaki amacının bilimsel olmaktan ziyade siyasî olduğu; makaleyi sunduğu Türk Tarih Kongresi'nde seyirciler arasında yer alan Atatürk'e, makalenin son paragrafında yaptığı hitap ile netleşmektedir: 'İşte Türk'ün devlet kuruculuk seciyesinin en büyük mümessili olan Atatürk, işte onun kurduğu yeni Türkiye Cumhuriyeti! Bu büyük yaratıcının ve yarattığı büyük eserin karşısında, her Türk ve her insan gibi, sonsuz bir sevgi ve saygı ile eğilirim.' Makalenin cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet'in kurucusuna yapılan bu sevinç nidalarıyla karışık övgüden önceki kısmı, devletin üzerine kurulduğu ideolojiyi 'tarihsel' olarak meşrulaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır" (Imber, "Bağnaz Bir Tevarüs", s. 507).

120 İmamoglu, "Turkish Historical Society", s. 152.

Kemal'in "tarih ve dil tezleri geliştirilirken danıştığı arkadaşlarının başında gelen, sofraya dil ve tarih tartışmalarının pek çoğuna katılan"¹²¹ Yusuf Ziya'nın görüşleri, süreç içerisinde tarihçilerin uymaya mecbur bırakıldıkları resmî tarih tezi haline gelirken,¹²² başlangıçta ona karşı çıkan Köprülü gibi isimler ise akademide tutunabilmek için bu yeni ideoloji ile uyumlu bir tavır sürdürmekten başka bir çıkar yol bulamamıştır.

Sonuç

Erken Cumhuriyet döneminde Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nde usûl-i fıkıh dersinin tasfiyesi ve onun yerine ikame edilen tarih-i hukuk dersi etrafında cereyan eden Yusuf Ziya-Köprülü ihtilafı, uzun uğraşlara rağmen resmî bir sonuca bağlanmadan kapatılmıştır. Bu durum aslında erken Cumhuriyet döneminde tarih yazımı ile siyaset arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğine oldukça önemli ipuçları vermektedir. Taraflar arasında yaşanan ihtilaf süresince dönemin yetkin ilim adamları, neredeyse tam bir fikir birliğiyle Yusuf Ziya'nın tezlerinin gayri ilmi ve asılsız olduğu sonucuna ulaşmıştı. Hey'et-i mütehasşısınan da vardığı bu hüküm son derece açıktı. Ne var ki bu hükmün resmî olarak ilan edilmemesi ve sürecin bir sonuca bağlanmadan kapatılması, meselenin nihaî seyrinin dönemin siyasi öncelikleriyle şekillendiğini göstermektedir.

"Müderrisler ihtilafı", erken Cumhuriyet'in ulus-devlet inşası sürecinde tarih yazımına ne kadar merkezî bir işlev yüklendiğinin somut örneklerinden biridir. "Türk ulusunu dünya tarihindeki 'en büyük, en kadim ve en saf' millet olarak nitelendiren"¹²³ Mustafa Kemal için bu ulusun şanlı bir geçmişe sahip olması hayati bir zorunluluktur. İşte tam da bu noktada Yusuf Ziya'nın fikirleri, Mustafa Kemal'i doğrudan etkileyerek onu yakın çevresine taşımış,¹²⁴ yeni devletin ihtiyaç duyduğu tarih anlatısına zemin hazırlayarak yakın gelecekte icat edilecek Türk tarih tezi ve Güneş-Dil teorisinin temellerini atmıştır.

Yusuf Ziya ve fikirlerine gösterilen bu siyasi himaye, ilmi değerlendirmelerin politik kaygıların gölgesinde kalmasını beraberinde getirmiştir. Dönemin siyasi iklimi, resmî tarih anlatısıyla örtüşmeyen ilmi görüşlerin savunulmasını güçleştirmiş ve ilim adamlarını pragmatik bir uyum

121 Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 623; Yusuf Ziya Özer, "Bazı Hatıralar", s. 286-287; Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, s. 63-64.

122 Gürpınar, *Ottoman/Turkish Visions of the Nation*, s. 92.

123 Hanioglu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, s. 182.

124 Nitekim Mustafa Kemal, resmî tarih tezlerine doğrudan destek veren Sadri Maksudi Arsal'ın, Yusuf Ziya'nın iddialarındaki aşırılıklara dikkat çeken ve temkin çağrısında bulunan mektubunu (Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, s. 155-156) dikkate almıştır.

arayışına yöneltmiştir. Nitekim 1925 yılında "bütün lisanların Türkçeden çıktığı, Eski Yunan mitolojisinin Türklerden alınmış olduğu" gibi iddiaları küçümseyerek karşılayan Köprülü,¹²⁵ süreç ilerledikçe dönemin resmî tarih anlayışıyla pragmatik açıdan uyumlu bir duruş benimsemek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak Dârülfünun'da başlayan bu ilmî tartışma, erken Cumhuriyet döneminde tarih yazımı ile siyaset arasındaki gerilimli ilişkinin, seküler-milliyetçi tarih anlatısının yeni ulus-devlet inşasındaki işlevinin ve entelektüellerin bu süreçteki uyum arayışlarının çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir.

Bibliyografya

Sürelî Yayınlar

- Ahenk*, "Yeniden Alevlenecek mi?", 13 Mart 1928, s. 1.
Akbaba, "İlim Münakaşası", 14 Nisan 1927, s. 1.
Akbaba, "Müderis Yusuf Ziya Beyle Mülakat", 18 Nisan 1927, s. 2.
Akbaba, "İlmî Anket", 21 Nisan 1927, s. 2.
Akbaba, "Bu da mı Zarafet?", 25 Nisan 1927, s. 1.
Akbaba, "Dârülfünun'da", 19 Mayıs 1927, s. 1.
Akşam, "Müderisler Arasındaki İhtilaf", 15 Nisan 1927, s. 1.
Akşam, "Kâle Aslından Kavl idi", 22 Nisan 1927, s. 2.
Akşam, "Müderisler İhtilafı", 9 Haziran 1927, s. 2.
Cumhuriyet, "Türk Hukuk Tarihi", 25 Kasım 1925, s. 1, 3.
Cumhuriyet, "Dârülfünun'da Yeni Bir Kürsü", 18 Ocak 1926, s. 2.
Cumhuriyet, "Hikmet Kanunları Altüst mü Olacak?", 17 Kasım 1926, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Zatü'l-Hareke Makine Yerinden Bile Kimildamıyor", 19 Kasım 1926, s. 1-2.
Cumhuriyet, "İlmî Bir İhtilaf", 11 Nisan 1927, s. 1.
Cumhuriyet, "Müderisler Arasındaki Münakaşa", 14 Nisan 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderisler Münakaşası", 15 Nisan 1927, s. 1.
Cumhuriyet, "Köprülüzâde Cevab Veriyor", 17 Nisan 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "İş Büyüdü", 19 Nisan 1927, s. 2.
Cumhuriyet, "Dârülfünun Divanı Bugün Toplanacak", 20 Nisan 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Dârülfünun Divanı Toplandı", 21 Nisan 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderisler İhtilafı Nasıl Hal Edilecek?", 26 Nisan 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "Hukuk Fakültesi Müderisleri Toplandı", 27 Nisan 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "Müderisler Münakaşası Birden Kızıştı", 28 Nisan 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderisler Arasındaki Münakaşa", 29 Nisan 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderislerin 'Alimlik Cahillik' Münakaşası", 1 Mayıs 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Dârülfünun Divanı Nihayet Bir Kararı Verdi", 2 Mayıs 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderisler Münakaşası Bir Çıkmaza mı Girdi?", 5 Mayıs 1927, s. 1-2.
Cumhuriyet, "Müderisler Maçında Kim Galip Gelecek?", 8 Mayıs 1927, s. 1.
Cumhuriyet, "Hey'et-i Müttehassisa İçtimal", 10 Mayıs 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "Dârülfünun'daki İhtilaflar", 20 Mayıs 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "Ne Suyu, Ne Sabuna Dokunmadan", 30 Mayıs 1927, s. 1.
Cumhuriyet, "Müderisler İhtilafı Örtbas Edilecek Mi?", 31 Mayıs 1927, s. 2.
Cumhuriyet, "Müderisler İhtilafı", 2 Haziran 1927, s. 3.
Cumhuriyet, "Müderisler İhtilafı Hâlâ Tetkik Edilmektedir", 16 Haziran 1927, s. 2.

125 Köprülü, "Kitabiyât Tenkitleri", s. 322; Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 638.

- Cumhuriyet*, “Dârülfünun Haberleri”, 21 Ağustos 1927, s. 2.
- Hamburger Fremdenblatt*, “Ein Trophäe der türkischen Wissenschaft [Türk İlminin Bir Duayeni]”, 21 Mayıs 1927, s. 2.
- Hamburger Fremdenblatt*, “Konstantinopler Geschichtsforschung - Eine Plauderei [İstanbul Tarih Araştırmaları - Bir Sohbet]”, 3 Mayıs 1927, s. 1.
- İkdam*, “Dârülfünun Divanı İki Müderris Meselesini Fakülte Meclislerinin Tetkikine Havale Etti”, 21 Nisan 1927, s. 1-2.
- İkdam*, “Dârülfünun’da Usûl-i Fıkıh Yerine Tarih-i Hukuk Tedrisatı İkame Edilmiştir”, 12 Ocak 1926, s. 2.
- İkdam*, “Müderrislerin İhtilafının Son Safhası”, 2 Mayıs 1927, s. 1.
- İkdam*, “Dârülfünun Divanı’nın Verdiği Karar”, 5 Mayıs 1927, s. 1.
- İkdam*, “Müderrisler Münakaşası”, 2 Haziran 1927, s. 2.
- Milliyet*, “İki Müderris Birbirine mi Düştü?”, 12 Nisan 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “İlmi Münakaşadan Çıkan Gürültü”, 13 Nisan 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa Dal Budak Saldı”, 14 Nisan 1927, s. 2.
- Milliyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa Gittikçe Büyüyor”, 15 Nisan 1927, s. 2.
- Milliyet*, “Müderrislerin Münakaşasıyla Talebe de Alakadar”, 16 Nisan 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “Fuat Bey’e İnsanlıktan İstifa mı Düşüyor?”, 18 Nisan 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Müderrisler Dedikodusunu Divan Başaracak [sic]”, 19 Nisan 1927, s. 1, 2.
- Milliyet*, “Divan Toplanıyor”, 20 Nisan 1927, s. 3.
- Milliyet*, “Müderrisler Arasındaki Münakaşa Yeni Bir Safhaya mı Girdi?”, 21 Nisan 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Yusuf Ziya Bey’den Fuat Bey’e”, 22 Nisan 1927, s. 4.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı Acaba Halledilecek mi?”, 26 Nisan 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı Hukuk Fakültesi’nde”, 27 Nisan 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı Çok Ciddi Safhaya Girdi”, 28 Nisan 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı Galiba Büsbütün Sarpa Sardı”, 29 Nisan 1927, s. 1-4.
- Milliyet*, “Fuat-Yusuf Ziya Beyler Meselesi”, 30 Nisan 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “Hukuk Fakültesi Kararını Verdi”, 1 Mayıs 1927, s. 1-2.
- Milliyet*, “Divan Dün Son Kararını Verdi”, 2 Mayıs 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “Mesele Çatallaştı”, 2 Mayıs 1927, s. 1.
- Milliyet*, “Karar Verildi”, 9 Mayıs 1927, s. 1, 4.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı”, 10 Mayıs 1927, s. 3.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı”, 17 Mayıs 1927, s. 2.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı”, 28 Mayıs 1927, s. 3.
- Milliyet*, “Beyaz mı Kırmızı mı?”, 1 Haziran 1927, s. 3.
- Milliyet*, “İçinden Çıkılamıyor”, 2 Haziran 1927, s. 3.
- Milliyet*, “Müderrisler İhtilafı”, 7 Haziran 1927, s. 3.
- Milliyet*, “Kat’i Şekil”, 16 Haziran 1927, s. 4.
- Milliyet*, “Türk’ün Kable’t-Tarih Medeniyeti - I”, 26 Ağustos 1928, s. 1-2.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - II”, 27 Ağustos 1928, s. 2.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - III”, 28 Ağustos 1928, s. 2.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - IV”, 29 Ağustos 1928, s. 2.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - V”, 2 Eylül 1928, s. 2.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - VI”, 3 Eylül 1928, s. 5.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - VII”, 5 Eylül 1928, s. 5.
- Milliyet*, “Kable’t-Tarih Türk Medeniyeti - VIII”, 6 Eylül 1928, s. 4.
- Neue Mannheimer Zeitung*, “Türkischer Uebernationalismus”, 20 Haziran 1927, s. 1.
- Papağan*, “Müderrislerin Kavgasına Dair”, 20 Nisan 1927, s. 1.
- Vakit*, “Köprülü mü Haklı, Yusuf Ziya Bey mi?”, 14 Nisan 1927, s. 1.
- Vakit*, “İki Müderris Arasında Çıkan Münakaşa Münasebetiyle”, 16 Nisan 1927, s. 2.
- Vakit*, “Yusuf Ziya Bey Müdafaatta Bulunurken Aynı Zamanda Mukabil Taarruza Geçmiş Oluyor”, 21 Nisan 1927, s. 2.

- Vakit, "Köprülüzade Fuat Bey'in Mektubu", 19 Nisan 1927, s. 2.
- Vakit, "Köprülüzade-Yusuf Ziya Münakaşası Etrafında Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar", 21 Nisan 1927, s. 1-2.
- Vakit, "Müderislerimiz Arasında Çıkan İlmî Münakaşada Fuad Bey mi Haklı, Ziya Bey mi?", 23 Nisan 1927, s. 2.
- Vakit, "Müderislerimiz Arasında Çıkan İlmî Münakaşa Fuad Bey mi Haklı, Ziya Bey mi?", 24 Nisan 1927, s. 3.
- Vakit, "Edebiyat Fakültesi Ne Karar Verdi?", 26 Nisan 1927, s. 1-2.
- Vakit, "Hukuk Fakültesi Neye Karar Verdi?", 27 Nisan 1927, s. 3.
- Vakit, "Hukuk Fakültesi Reisi İstifa Etti", 1 Mayıs 1927, s. 1, 4.
- Vakit, "Müderisler Münakaşasında Son Safha", 2 Mayıs 1927, s. 1, 4.
- Vakit, "Hakemler Hâlâ İntihap Edilmedi!", 3 Mayıs 1927, s. 1-2.
- Vakit, "Şikago Dârülfünunu Müderresi Ne Diyor?", 3 Mayıs 1927, s. 2.
- Vakit, "Dârülfünun Divanı'nın Verdiği Karar", 5 Mayıs 1927, s. 1-2.
- Vakit, "Yusuf Ziya Bey'i İtham Edenler İkileşti", 7 Mayıs 1927, s. 1.
- Vakit, "Başkırdlı Abdülkadir Bey'in Notları", 8 Mayıs 1927, s. 1.
- Vakit, "Yusuf Ziya Bey'in İtirazı Reddedildi", 9 Mayıs 1927, s. 3.
- Vakit, "Dârülfünun Münakaşası", 16 Mayıs 1927, s. 2.
- Vakit, "Mütehasşıslar Dün Toplandı Fakat Uzun Boylu Müzakeratta Bulunmadılar", 17 Mayıs 1927, s. 4.
- Vakit, "Dârülfünundaki Münakaşa", 31 Mayıs 1927, s. 2.
- Vakit, "Dârülfünun Münakaşası", 16 Haziran 1927, s. 2.
- Vakit, "Dârülfünun'da Divan Dün Mühim Kararlar Verdi", 4 Ağustos 1927, s. 4.

Diğer Eserler

- A., Seni, "Türkiye Haricinde Bir Türk Alimi – Nureddin Mustafa Bey'in Şahsiyeti ve Zihniyeti", *Servet-i Fünun* 21/1495 (1925): 330-335.
- Aydın, Tugay, "Ankara Hukuk Mektebi'nin İlk Talebe Rehberi (1926)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 31–32 (2021): 335-407.
- Akbayrak, Hasan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı: Millet'in Tarihinden Ulusun Tarihine*, İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Arsal, Sadri Maksudi, "Türk Hukuk Tarihi", çev. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük, Mahmut Esad Ka-lıpcı, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 75 (2017): 711-833.
- Atay, Falih Rifki, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 1999.
- Ayda, Adile, *Sadri Maksudi Arsal: Hayat Hikayesi*, ed. Gülnur Üçok, Sadri Maksudi Arsal Arşivi, 2022.
- Aytürk, İlker, "Turkish Linguists Against the West: The Origins of Linguistic Nationalism in Ataturk's Turkey", *Middle Eastern Studies*, 40/6 (2004): 1-25.
- Ayvazoglu, Beşir, "Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'nin Ön Tarihi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2/5 (2005): 29-42.
- Babaoglu, Resul, "Amerikalı Bir Arkeoloğun Merceğinden Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Türk Tarih Tezi, Arkeoloji ve Ulus İnşasına Bakışlar", *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara: TTK Yayınları, 2022, s. 309-340.
- Bedir, Murteza, "Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005): 27-84.
- Berkes, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982.
- Birinci, Ali, "Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi'nin Hayat Hikâyesi ve Eserleri", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 75 (2017): 75-122.
- Derbil, Süheyy, "Fakültenin En Kıdemli Profesörü Süheyy Derbil'in Konuşması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/3–4 (1950): 10-20.

- Dölen, Emre, Türkiye Üniversitesi Tarihi 2: Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dârülfünunu 1922–1933, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Erdem, Sami, “Hüseyin Naci’nin Dârülfünun Hukuk Fakültesindeki Son Fıkıh Usulü Ders Takrirleri (1924–1925)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 27 (2019): 35-91.
- Erdem, Sami, “Seyyid Bey’in İslam Hukuku Sahasındaki Çalışmalarının Değeri” (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Erdem, Sami, “Yeni usûl-i fıkıh arayışları çerçevesinde bir metin: Hüseyin Naci ve lâik usûl-i fıkıh”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 3 (1997): 213-223.
- Erimtan, Can, “Hittites, Ottomans and Turks: Ağaoglu Ahmed Bey and the Kemalist construction of Turkish nationhood in Anatolia”, *Anatolian Studies*, 58 (2008): 141-171.
- Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de ‘Resmi Tarih’ Tezinin Oluşumu (1929–1937)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Gürpınar, Doğan, *Ottoman/Turkish Visions of the Nation, 1860–1950*, New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Hanioglu, M. Şükrü, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
- Hanioglu, M. Şükrü, *Atatürk – Entelektüel Biyografi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2023.
- Imber, Colin, “Bağnaz Bir Tevarüs: Kemalizm ve Osmanlı Hukuku”, çev. Tuğrul Kütükcü, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 36 (2020): 483-513.
- İmamoglu, Uğur Cenk Deniz, “Turkish Historical Society and Turkish Nation Building (1931-1938)” (doktora tezi), ODTÜ, 2023.
- İnan, Abdülkadir, “Fuad Köprülü – Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine”, *Türk Kültürü*, 47 (1966): 969-973.
- İnan, Abdülkadir, “Türk Kabile İsimlerine Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, 1 (1925): 258-265.
- İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İslamoğlu, Abdullah, “Bir Ceza Hukukçusu Perspektifiyle Türk Hukuk Tarihi Anlatımına Örnek: Yusuf Ziya Özer”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70/1 (2012): 465-472.
- Kalelioğlu, Uğur Berk, “Köprülüzaade Mehmed Fuad’a Heidelberg Ruprecht Karl Üniversitesi tarafından Verilen Fahri Doktora”, *Türkiyat Mecmuası*, 35 (Özel sayı) (2025): 391-405.
- Kara, Seyfullah, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11/23 (2004): 319-334.
- Kaya, Eyyüp Said, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Fıkıh Literatürü: Bir Hasıla”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12/24 (2014): 9-126.
- Khachatryan, Sona, “Dr. Rıza Nur and His Relationship to the Turkish History Thesis” (yüksek lisans tezi), Sabancı Üniversitesi, 2015.
- Kılıç, Yusuf, *Türk Ceza Muhakemesi Hukukunun Modernleşme Başlangıcı*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2026.
- Komisyon, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Köprülü, Fuad, “Kitabiyât Tenkitleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 1/1 (1925): 322.
- Köprülü, Fuad, “Son Münakaşa Münasebetiyle”, *Hayat*, 1/22 (1927): 422.
- Köprülü, Fuad, “Türk Hukuku Tarihi: İstanbul Hukuk Fakültesinde Okutulan Tarih-i Hukuk Dersleri Münasebetiyle”, *Hayat*, 1/19 (1927): 377-378.
- Köprülü, Fuad, “Yusuf Ziya Bey’e Cevap”, *Hayat*, 1/21 (1927): 417-418.
- Kütükcü, Tuğrul, “Excluding Fiqh from Turkish History: A Quest for Legal Legitimacy through the History of Law Courses in the Early Turkish Republic (1925-1932)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 66/2 (2025): 767-808.
- Leiser, Gary, “Mehmed Fuad Köprülü, Oriental Studies, and Orientalism”, *Turcica*, 54 (2023): 213-234.
- Naci, Hüseyin, “Modern Bir İmam-ı Âzam Menâkıbı”, çev. Ali Adem Yörük, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 27 (2019): 119-164.

- Nazmi, Fazıl, “Tarih-i Kadimde Mezkûr Esmâ-i Esatiriye'nin İştikakı Hakkında İntikâdî Müsamer-e-i Edebiye”, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 3/1 (1923): 25–50.
- Nur, Rıza, *Türk Tarihi*, I-XIV, İstanbul: Toker Yayınları, 1994.
- Osten, Hans Henning von der, “Explorations in Hittite Asia Minor”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 43/2 (1927): 73-176.
- Özer, Yusuf Ziya, “Bazı Hatıralar ve ‘Ben Ne Yaptım’”, *Belleten*, 3/10 (1939): 285–288.
- Palabıyık, M. Hanefi, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Park, George Thomas, “The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü: The Intellectual and Turkish Cultural Modernization” (doktora tezi), Johns Hopkins University, 1975.
- Sağlam, Nuri, “Ali Emîri Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar - I”, *İlmi Araştırmalar*, 10 (2000): 113–134.
- Sağlam, Nuri, “Ali Emîri Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar - II”, *İlmi Araştırmalar*, 11 (2001): 89–98.
- Sönmez, Salih Erdem, *Mehmed Fuad Köprülü and the Rise of Modern Historiography in Turkey* (doktora tezi), Bilkent Üniversitesi, 2018.
- Topçubaşı, Alâeddin Cemil, “Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, çev. Ali Adem Yörük, 75 (2017): 671-684.
- Topçubaşı, Alâeddin Cemil, “Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi”, *Vakit*, 16 Aralık 1923, 3.
- Topçubaşı, Alâeddin Cemil, “Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi”, *Vakit*, 13 Mart 1924, 2.
- Topçubaşı, Alâeddin Cemil, “Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi”, *Vakit*, 26 Temmuz 1924, 5.
- Uysal, Mehmet Reşat, “Atatürk'ün Dârülfünun'u Ziyareti”, *Milli Kültür*, 2/12 (1981): 25–26.
- Ülkütaşır, Şakir, “Fuat Köprülü ve Bazı Basın Hâtıraları”, *Türk Kültürü*, 47 (1966): 977.
- Ülkütaşır, Şakir, *Atatürk ve Harf Devrimi*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 1998.
- Yörük, Ali Adem - Rıdvan Abdurrahman Demirtaş, “İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi Hocalarının Üniversite Reformunun Arefesinde Doldurdıkları Hal Tercümesi Fişleri”, *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılına Armağan*, ed. Fethi Gedikli v.dğr., İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2024, I, 639-703.
- Yörük, Ali Adem, “Hüseyin Naci Bey'e Dair Birkaç Not”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 27 (2019): 165-172.
- Ziya, Yusuf, “Jüri ve Usûl-i Cezaiyemizin Noksanı”, *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2/10 (1917): 755-786.
- Ziya, Yusuf, *İade-i Mücrimin – Usûl-i Muhakemât-ı Cezaiye Derslerine Zeyl*, İstanbul: Dârülfünun Matbaası, 1921–1922.
- Ziya, Yusuf, *Tarih-i Hukuk*, İstanbul, 1926-1927.
- Ziya, Yusuf, *Tarih-i Hukuk*, İstanbul: Dârülfünun Matbaası, 1928.
- Ziya, Yusuf, *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti*, İstanbul: Cihan Matbaası, 1928.

Extended Summary

Hammurabi as the First Turkish Lawgiver: The Transition from *Uşûl al-Fiqh* to the History of Law Course at the *Dâr al-Funûn* Faculty of Law and the “Professors’ Dispute” (1925–1928)

This article explores the early Republican effort to replace *uşûl al-fiqh* with secular and nationalistic alternatives in Turkish legal education, focusing on the establishment of the history of law (*Tarih-i Hukuk*) course at the *Dâr al-Funûn* Faculty of Law and the ensuing conflict between Yusuf Ziya and Fuat Köprülü. Situating this episode within the broader Kemalist project of constructing a secular legal order and national historical consciousness, it argues that the controversy was not merely a personal

dispute but reflected the fundamental tension between politics and scholarship in early Republican Turkey.

Following the abolition of the *shari'a* courts and the *madrasa al-quḍāt*, the inauguration of the Ankara Law School in November 1925 represented the Kemalist regime's most ambitious legal reform experiment. Framing *fiqh* as the main obstacle to progress, the regime introduced courses on Turkish legal history and history of law at the new school as secular-nationalist alternatives. Soon after, in December 1925, the *uṣūl al-fiqh* course at the Istanbul *Dār al-Funūn* Faculty of Law was abolished and replaced by a history of law course. Yusuf Ziya, a faculty member from within the institution, was appointed to this newly established chair in early 1926.

Ziya began teaching the course in February 1926, advancing an ambitious reinterpretation of world history that placed the Turks at the origin of civilization and law. Drawing on earlier ideas, he rejected *fiqh* as foreign to Turkish culture and instead sought to reconstruct a nationalist and secular Turkish legal narrative. He portrayed the spread of civilization as peaceful Turkish "colonization", argued that Greek civilization itself had Turkish origins, and identified Hammurabi as "the first Turkish lawgiver." He also argued that similarities between the Code of Hammurabi and Kyrgyz customary law proved an unbroken continuity between Mesopotamia and Central Asia. Ultimately, he concluded that it was the Turks who had served as the single civilizing source from which the shared features of global legal systems had emerged.

Fuat Köprülü, the leading historian of the period, reacted sharply. In April 1927, he published a scathing critique, mocking Ziya as "a great explorer" who had overturned world history without linguistic or historical knowledge. Köprülü's attack sparked widespread debate: Ziya retaliated through the press, while students—feeling insulted by Köprülü's reference to them as "the poor students" forced to listen to "nonsense"—organized protests at the Faculty of Law. The dispute soon escalated beyond academia, dividing public opinion and attracting the attention of newspapers and humor magazines.

The controversy reached the institutional level when Köprülü appealed to the *Dār al-Funūn* Council and demanded an expert committee (*hey'et-i mütehasṣisa*) to evaluate the academic merit of Ziya's teachings. Initially reluctant to directly arbitrate the dispute, the Council maintained that each faculty should govern its own academic jurisdiction, thereby referring the matter back to the respective bodies. While the Faculty of Literature readily welcomed the formation of such an expert committee to subject Ziya's theses to rigorous scrutiny, the Faculty of Law took a protective stance toward its professor, actively defending its internal autonomy. It created a three-member internal committee that promptly ruled Ziya's lectures "scientific." Köprülü denounced this conclusion as evasive and pressed for a university-wide inquiry, transforming the conflict into a struggle between the Literature and Law faculties, each fiercely defending its own intellectual and administrative territory. As tensions grew, the Ministry of Education intervened, urging the *Dār al-Funūn* administration to resolve the crisis. In May 1927, the Council ultimately intervened directly, establishing a seven-member expert committee—including prominent scholars such as Avram

Galanti, Fazıl Nazmi, Albert-Louis Gabriel, and Georges Dumézil—to deliver a final judgment.

By mid-1927, the Council's expert committee was ready to begin its evaluation, but bureaucratic delays, political sensitivities, and the government's reluctance to escalate the conflict prevented a decisive outcome. Behind this institutional stalemate lay a subtle but decisive political factor: Mustafa Kemal himself closely followed the debate and was known to defend Ziya's historical theses with conviction, viewing them as compatible with his broader vision of national history. His open sympathy for Ziya's interpretation reinforced the ideological legitimacy of such views, while effectively preventing the Council from delivering a verdict that might contradict the regime's emerging historical narrative. In this shifting climate, questioning Ziya's paradigm was increasingly treated as an act of opposition to the regime itself, inviting political retribution, while subscribing to it guaranteed state patronage and academic empowerment. Confronted with this new political reality, Köprülü—once Ziya's foremost critic—was ultimately compelled to moderate his stance and align himself with the regime's evolving conception of national history. In the following years, Ziya's ideas entered the state's official historiography, forming key pillars of the early Republican Turkish History Thesis and the Sun Language Theory. The affair thus revealed how the regime's ideological agenda—promoting a secular, ethnocentric conception of history—intersected with academic authority, transforming speculative theories into state doctrine and producing both creative reinterpretations and institutional crises.

Ultimately, this article reinterprets the Köprülü-Ziya controversy beyond mere personal animosity or academic rivalry, presenting it instead as a striking manifestation of the epistemological shift from religious jurisprudence to secular, nationalist historiography in modern Turkey. It demonstrates how the quest to define Turkish law reflected the competing pressures of ideology, scholarship, and institutional power in the formative years of the Republic.

Keywords: Fuat Köprülü, Yusuf Ziya, History of law, Nationalist historiography, Early Republican ideology.